

(Marksist Kuram Açısından)
KAPİTALİST DÜZENDE İDARE HUKUKU VE
KURAMIN GÖRÜŞLERİNİN BU HUKUKA
YANSIMALARI KONUSUNDA
TÜRKİYE'DEN BİR ÖRNEK

(From the Marxian Theory)

ADMINISTRATIVE LAW WITHIN THE CAPITALIST SYSTEM AND AN
EXAMPLE ON THE REFLECTIONS OF THE THEORY'S IDEAS
REGARDING THIS LAW IN TURKEY

Hasan DURSUN*

Özet: Marksistler, klasik idare hukuku tanımlarını kabul etmedikleri gibi tanımların içerisinde geçen “hukuk” ve “devlet” kavramlarına da farklı bir anlam yüklemektedirler. Üstelik Marksistler idare hukukunun kamu hukuku içerisine girdiği görüşüne de karşı çıkarak, kamu hukuk-özel hukuk ayrımının isabetsiz olduğunu savlamışlardır. Marksistler, günümüzde kapitalizmin tekelci kapitalizm veya emperyalizm aşamasına geçtiğini, bu aşamada, “icranın” (yürütmenin) güçlendirilmesi eğilimi taşıdığını belirtmişlerdir. Marksistlere göre bu eğilim sonucu, yürütme içerisinde bütün gücün tek bir kişiye yönlendirildiği “kişisel başkanlık sistemi”ne geçilecektir. Türkiye’nin mevcut durumda geçmeye çalıştığı “partili Cumhurbaşkanlığı” veya “kişisel başkanlık sistemi” modeli dikkate alınırse Marksistlerin görüşlerinin büyük isabet payı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, İdare Hukuku, Devlet, Kamu Hukuku-Özel Hukuk, Kapitalizm, Tekelci Kapitalizm, Emperyalizm, Başkanlık Sistemi

Abstract: Marxists do not accept the classical definitions of administrative law and give a different meaning to the concepts of “law” and “state” that included in general definitions. Moreover, Marxists argue against the idea of administrative law within the scope of public law. Actually Marxists allege that the distinction between public law-private law is inappropriate. Marxians add that, at the present day, capitalism transposed the monopoly capitalism or imperialism phase and in that phase, there is a tendency to empower “the enforcement” (the executive) authority. As a result of that tendency, “personalized presidential system” that all the power is directed to one person would be chosen. Regarding the “party man / president of the republic” or “personalized presidential” model that Turkey tries to pass, the great appropriateness of Marxians’ ideas is automatically emerged.

Keywords: Law, Administrative Law, State, Public Law-Private Law, Capitalism, Monopoly Capitalism, Imperialism, Presidential System

* Dr. (Iur.), Ankara Barosu önceki avukatı

GİRİŞ

Öğreti, klasik anlamıyla idare hukukunu, biri geniş, diğeri dar anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamaktadır. Bunlardan geniş anlamda idare hukuku, İdarenin, kamu yararı gereksinimlerini karşılamak veya daha somut bir deyişle, kamu hizmeti görürken yönetilenlerle ilişkilerine uygulanan hukuku ifade etmektedir.¹ Kısacası, geniş anlamda idare hukuku, İdarenin hukuku² veya hem organ, hem de faaliyet olarak İdarenin hukuku anlamına gelmektedir.³

Dar anlamda idare hukuku tanımında ise İdareye uygulanan hukuk kurallarından yola çıkılmaktadır. İdare, kamu yararını tatmin etme doğrultusunda çalışırken veya kamu hizmeti görürken “karma” (mixte) bir hukuki rejime tabi olup kimi konular bakımından kamu hukuku usullerine, kimi konular bakımından ise özel hukuk usullerine tabidir. Bu ayrımın büyük bir önemi bulunmaktadır. Zira İdarenin kamu hukuku usullerine tabi olduğu durumlarda İdare özel hukuk kurallarını aşan özel bir takım kurallara tabi bulunmakta (kamu gücü, idari kararların hukuka uygun olma karinesi vb.) ve buradan doğan uyuşmazlıkların çözümlenmesi idari yargının (idare mahkemeleri, vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay) görev alanına girmektedir. İdarenin özel hukuk usullerine tabi olduğu durumlarda ise İdare özellikle medeni hukuk ve ticaret hukuku olmak üzere özel hukuk kurallarına tabi bulunmakta ve bunlardan kaynaklanan uyuşmazlıklar genel yargı yerleri olan adliye mahkemelerinde çözümlenmektedir. İşte İdarenin hukukundan, İdarenin kamu hukuku kurallarına tabi olduğu usuller dar anlamda idare hukukunu oluşturmaktadır.⁴

Ancak idare hukuku ister geniş anlamıyla isterse dar anlamıyla tanımlansın söz konusu hukukun ne olduğu açık ve kesin bir şekilde saptanmış olmamaktadır. İdare hukuku tanımının kesin ve net bir

¹ R. Chapus, Droit administratif général Tome 1, 15^e Edition, Montchrestien, Paris 2001, s. 1.

² Krş. M. Günday, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, 9. Basi, Ankara 2004, s. 3.

³ Krş. M. Özyörük, İdare Hukuku Ders Notları, Ankara, 1972-1973, s. 40.

⁴ Chapus, s. 1. Foillard ise dar anlamda idare hukukunu, İdarenin organizasyonu ve faaliyetlerinde uygulanan özel rejime tabi kurallar bütünü olarak adlandırmaktadır. Bkz. P. Foillard, Droit administratif, 13^e édition, éditions Paradigme, Orléans 2008-2009, s. 1.

şekilde ortaya konulabilmesi için öncelikle idare hukukunun konusu ile “İdare” kavramının ne olduğunun organik ve “faaliyet” (işlevsel) olarak somut bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

Bu hususta hemen belirtmek gerekir ki idare hukukunun konusunu, Devlet İdaresi, bir başka deyişle, kamu idaresi oluşturur. Bu bağlamda özel sektör idarelerinin, örneğin, bir şirket, vakıf veya dernek yönetimleri, idare hukukunun uğraş ve konusu dışında kalır.⁵

İdare hukukunun konusundan anlaşılacağı üzere organik anlamda idare; yasama ve yargı organları dışında, başında münferit bakanların yer aldığı ve Devlet tüzelkişiliğini temsil eden merkezi idare ile belirli yörelerin mahalli ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan mahalli idareleri ve belirli idari hizmetleri yürütmek üzere oluşturulan öteki kamu tüzelkişilerini kapsamaktadır.⁶ Faaliyet veya işlevsel anlamda idare ise yasama ve yargı fonksiyonları ile yürütme organının salt siyasal nitelikli faaliyetleri⁷ dışında, Devletin günlük toplumsal gereksinimleri karşılamak amacıyla yürüttüğü bütün kamusal faaliyetlerden oluşmaktadır.⁸

Yapılan bu faaliyet veya işlevsel anlamda idare tanımının Marksistler tarafından benimsendiği düşünülmemelidir. Nitekim Marksizmin ana kurucuları olan Marx ve Engels, günümüze kadar ki bütün toplumların tarihinin bir sınıf savaşımı tarihi olduğunu, özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek bir sözcükle, ezen ile ezilenin birbirleriyle sürekli karşı karşıya geldiğini, kesintisiz olarak kimi zaman örtük, kimi zaman açık bir savaş halinde her seferinde ya toplumun tümüyle devrimci bir dönüşmesiyle ya da savaşan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürdüklerini ifade etmektedirler.⁹

⁵ Günday, s. 3.

⁶ Günday, s. 10. Özyörük ise oldukça kısa bir tanımlama yaparak; yasama ve yargı dışındaki tüm devlet kuruluşlarının organik veya yapısal anlamda “idare” kavramı içerisine altlanılabileceğini belirtmektedir. Bkz. Özyörük, s. 46.

⁷ Yasama ve yargı fonksiyonları ve yürütme organının salt siyasal nitelikli faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Günday, s. 10-14.

⁸ Günday, s. 4, Özyörük, s. 53.

⁹ K. Marx ve F. Engels, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, Sol Yayınları, [K. Marx ve F. Engels’in Manifest der Kommunistischen Partei (1848) adlı yapıtını İngilizcesinden (Manifesto of the Communist Party, 1888) ve Engels’in (Principles of Communism, 1847) adlı yapıtını Türkçeye çeviren; Muzaffer Erdost] Sol Yayın-

Marx ve Engels, burjuvazinin, tarihte son derece devrimci bir rol oynadığını, burjuvazinin, üstünlüğü ele geçirdiği her yerde bütün feodal, ataerkil, pastoral ilişkilere son verdiğini, insanı “doğal efendileri”ne bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardığını ve insan ile insan arasında çıplak çıkardan, katı nitelikteki nakit ödemeden başka hiçbir bağ bırakmadığını, dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, dar kafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğduğunu, kişisel değeri, değişim değerine dönüştürdüğünü ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine o biricik insafsız özgürlük olan ticaret özgürlüğünü koyduğunu, tek bir sözcükle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla maskelenmiş sömürünün yerine açık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü koyduğunu belirtmektedirler. Yazarlar, burjuvazinin şimdiye dek saygı duyulan ve saygın olarak kabul edilen bütün mesleklerin halelerini söküp attığını, doktoru, avukatı, din adamını, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçileri durumuna getirdiğini savunmaktadırlar.¹⁰

Marx ve Engels, burjuva sınıfının her gelişme aşamasına karşılık gelen bir siyasal ilerlemesinin eşlik ettiğini, genel olarak bütün monarşilerin temel taşı olan burjuvazinin, en sonunda, modern sanayinin ve dünya pazarının kurulmasından bu yana, modern temsili devlette siyasal egemenliği bütünüyle el geçirdiğini, çağcıl devlette yürütmenin, tüm burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir *komiteden* başka bir şey olmadığını ifade etmektedirler.¹¹

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Marksistler işlevsel idare tanımında olduğu devletin toplumun günlük gereksinimlerini karşılama doğrultusunda çalışacağı esasını kabul etmemekte, yürütmenin burjuvazinin işlerini gören bir araç olduğu görüşünü benimsemektedirler. Marksistler, ayrıca, yapılan geniş ve dar anlamda idare hukuku tanımlarını da kabul etmemekte ve yapılan bu tanımlar içerisinde geçen “devlet” ve “hukuk” kavramlarına da farklı anlam yüklemektedirler. Konunun daha iyi kavranabilmesi için öncelikle Marksistlerin devlet ve hukuk hakkındaki görüşlerinin irdelenmesi uygun olacaktır. Yine idare hukuku, klasik olarak kamu hukukunun içerisinde-

ları, Altıncı Baskı, Ankara 2005, s. 116-117.

¹⁰ Marx ve Engels, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, s. 119-120.

¹¹ Marx ve Engels, Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri, s. 118-119.

de kabul edilmesine karşın Marksistlerin kamu hukuku hakkında özgün fikirleri bulunduğundan onların kamu hukuku değerlendirmesine de bir göz atmak uygun olacaktır.

I- MARKSİSTLERİN DEVLET, HUKUK VE KAMU HUKUKU HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

1- Marksistlerin Devlet Hakkındaki Değerlendirmeleri

İnsanlık tarihini başlangıcından ortaçağ sonuna kadar devletin kökeni konusundaki ayrıntılı çalışmayı Engels yapmıştır. Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni konusunda oldukça öğretici bir yöntemle devletin tarihsel kökenine inmiştir. Bu bağlamda Engels, bir toplumun, ancak toplumsal sınıfların kendi aralarındaki sürekli ve açık bir savaşımı içinde ya da görünüşte uzlaşmaz karşıt sınıfların üstünde yer alan, onların açık çatışmasını önleyen ve sınıflar savaşımına olsa olsa iktisadi alanda, yasal denilen bir biçim altında izin veren bir üçüncü gücün egemenliği altında varlığını sürdürebileceğinin anlaşıldığını, gentilice örgütlenmenin¹² ömrünün dolduğunu, devletin, gentilice örgütlenmenin yıkıntıları üzerine yükseldiğini daha açık bir deyişle, gentilice örgütlenmenin işbölümü ve bunun sonucunun, toplumun sınıflara bölünmesi ile paramparça olduğunu, yerine devletin geçtiğini ifade etmektedir.¹³

Engels, devletin topluma dışarıdan dayatılmış bir güç olmadığını, Hegel'in ileri sürdüğü gibi "ahlak fikrinin gerçekliği" veya "usun imgesi ve gerçekliği" de olmadığını, devletin daha çok, toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasının ürünü olduğunu belirtmektedir. Yazar, toplumun, önlemede yetersiz bulunduğu karşıt uzlaşmazlıklar biçiminde bölünmesinin, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içerisine girdiğinin kanıtı olduğunu, ancak, karşıtların, bir diğer deyişle, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içerisinde eritip bitirmemeleri için görünüşte toplumun üstünde

¹² Çeşitli toplumlarda gentilice örgütlenme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. F. Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni [(Almanca orijinali, Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staats, 1884) Fransızca'sından (L'origine de la famille, de la propriété et de l'état, Editions Sociales, Paris 1969) Türkçeye çeviren Kenan Somer] Sol Yayınları, Ankara 2005, s. 99-172.

¹³ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 197-198.

yer alan çatışmayı hafifletmesi, “düzen” sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesinin kendisini kabul ettireceğini, işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu gücün devlet olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴

Engels, devletin, sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksiniminden, daha somut deyişle, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre kural olarak en güçlü sınıfın iktisadi bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devleti olduğunu, işte bundan ötürü, antik devletin her şeyden önce köleleri boyunduruk altında tutmak için köle sahiplerinin devleti olduğunu, feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı, modern temsili devletin ise ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesinin aleti olduğunu ifade etmektedir. Yazar, bununla birlikte, ayrıksı olarak, savaşım durumundaki sınıfların birbirlerini dengelemeye çok yaklaştıkları öyle bazı durumların olacağını, böyle durumlarda, devlet gücünün sözde-aracı olarak, bir zaman için, bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık durumunu koruyacağını belirtmektedir. Yazar, XVII. ve XVIII. yüzyıl mutlak krallıklarının soyluluk ile burjuvazi arasındaki dengeyi böyle kurduğunu, birinci ve özellikle ikinci Fransız İmparatorluğunun proletaryaya karşı burjuvaziyi, burjuvaziye karşı da proletaryayı kullanan bonapartizmin, bu sınıflar karşısındaki bağımsızlık durumunu bu şekilde koruduğunu savlamaktadır. Yazar, bu konuda, egemen olanlarla baskı altında tutulanların aynı derecede komik bir figür oluşturdukları yeni örneğin, Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğu olduğunu, burada, terazinin bir kefesine kapitalistlerin, bir kefesine de emekçilerin konduğunu ve ikisinin sırtından da ahlaksız Prusyalı toprak ağlarına çıkar sağlandığını belirtmektedir.¹⁵

Engels, toplumun bir sömüren bir de sömürülen sınıf biçimindeki ilk büyük bölünüşünün en yüksek gelişmesine uygarlık çağında erişen kölelikle birlikte meydana geldiğini, bu bölünüşün, bütün uygarlık boyunca sürüp gittiğini, köleliğin ilk sömürü biçimi olduğunu, bu biçimin antik dünyaya özgü bir biçim olduğunu, onun yerine ortaçağda

¹⁴ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 199.

¹⁵ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 201.

“toprakbentlik” (servaj), çağcıl zamanlarda da “ücretliliğin” (salariat) geçtiğini, bunların, uygarlığın üç büyük çağını belirleyen üç büyük “kölelik” (servitude) biçimi olduğunu, köleliğin önce açık, sonra da az gizli bir şekilde uygarlığın bütün devirlerinde varlığını sürdüreceğini ifade etmektedir.¹⁶

Engels, uygarlığın kendisiyle birlikte başladığı ticari üretim aşamasının, iktisadi bakımdan; a) paranın ve parayla birlikte para, sermaye, faiz ve tefeciliğin b) üreticiler arasında aracı sınıf olarak tüccarların c) özel toprak mülkiyeti ve ipotegin d) üretimin egemen biçimi olarak köle çalışmasının sahneye girişiyle belirleneceğini ifade etmektedir. Yazar, uygar toplumun özetinin, bütün tipik dönemler içinde yalnızca egemen sınıfın devleti olan ve her zaman her şeyden önce ezilen sömürülen sınıfı “bağımlılık” (sujétion) içinde tutmaya yönelik bir aygıt olarak kalan devlet olduğunu savlamaktadır.¹⁷

¹⁶ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 205.

¹⁷ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 205-206. Engels’in devletin egemen veya kapitalist sınıfın bir aracı olduğu şeklindeki görüşü, Amerikalı Marksist Huberman tarafından daha açık ve basit bir şekilde ortaya konulmuştur. Huberman, kapitalist düzende iktisaden egemen olan sınıfın, bir başka deyişle, üretim araçlarına sahip olan sınıfın, siyasal olarak da egemen olduğunu, yasaları yapanlar ile yasaların çıkarları için yapıldığı adamlar arasındaki bağın oldukça sıkı olduğunu bu durumun devlet ile egemen sınıf arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Yazar, Birleşik Devletlerde demokratlar ile cumhuriyetçiler arasında temelde bir farkın bulunmadığını, farkın ayrıntılarda olduğunu, işçiler için demokrat X ya da cumhuriyetçi Y arasında bir seçim yapmanın, kapitalist sınıfın hangi özel temsilcisinin, Kongrede, kapitalist sınıfın yararına yasalar yapacağı konusunda bir seçim yapma özgürlüğünden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Yazar, Başkan Woodrow Wilson’un 1913 yılında yazdığı bir kitapta Birleşik Devletlerin efendileri, ülkenin kapitalistleri ve imalatçılıkları diyerek bu gerçeği açık bir biçimde ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Huberman; devletin kapitalistleri sınırlandırmak ve gücünü düzenlemek için çıkardığı yasaların da göstermelik olduğunu ve zorunluluktan kaynaklandığını savunmaktadır. Daha somut bir deyişle yazar, devletin, ancak zorlandığı takdirde, mülksüzler adına mülk sahiplerine karşı harekete geçeceğini, şu ya da bu çatışma noktasında boyun eğmek zorunda kalacağını, zira işçi sınıfından gelen baskının büyüklüğüne ödün vermek zorunda kalacağını, aksi takdirde “yasa ve düzen” tehlikeye girdiği gibi egemen sınıf açısından oldukça tehlikeli olan “devrim”in bile olabileceği görüşünü taşımaktadırlar. Bununla birlikte yazar, böyle durumlarda kazanılan bütün ödünlere mevcut mülkiyet ilişkilerinin sınırları içerisinde olduğunu, kapitalist dizgenin ana çerçevesinin hiç dokunulmadan öyle kalacağını, ödünlere hep bu çerçeve içerisinde verildiğini, egemen sınıfın ereğinin, bütünü kurtarmak için bir noktada boyun eğmek olduğunu ifade etmektedirler. Marksistler, devletin, bir sınıfın öteki sınıf üzerinde egemenliğini kurmak ve sürdürmek için bir araç olduğuna göre, ezilen çoğunluk için gerçek özgürlüğün var olamayacağını, duruma ve koşullara uygun olarak şu ya da bu derecede bir özgürlük verilse de

Engels, uygarlığın temelinin bir sınıfın başka bir sınıf tarafından sömürülmesi olduğundan bütün gelişmenin sürekli bir çelişme içinde oluşacağını, üretimdeki her ilerlemenin aynı zamanda ezilen sınıfın, daha açık bir deyişle, büyük çoğunluğun durumunda bir gerileme belirtisi olduğunu, kimileri için iyilik olan bir şeyin başkaları için kesinlikle kötülük olduğunu, sınıfların birindeki her yeni kurtuluşun öbür sınıf için bir baskı oluşturacağını belirtmektedir. Yazar, sonuçları bugün herkesçe bilinen makineli üretimin ortaya çıkışının bunun en çarpıcı kanıtını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Engels, haklarla ödevler arasındaki ayrımın, Barbarlarda henüz belli-belirsiz olduğu halde, uygarlığın, sınıflardan birisine hemen hemen bütün hakları, öbürüne ise tersine neredeyse bütün ödevleri vererek ikisi arasında var olan ayrım ve karşıtlığı en yeteneksiz birisine bile açıkça göstereceğini ifade etmektedir.¹⁸

Bununla birlikte Engels, olması gerekenin bu olmadığını, egemen sınıf için iyi olan şeyin egemen sınıfın kendisiyle özdeşleştiği bütün toplum için de iyi olması gerektiğini, öyleyse, uygarlık ilerledikçe, kaçınılmaz bir sonuç olarak meydana getirdiği kötülükleri, iyiliksever örtüsüyle örtmek, telleyip pullamak ya da yadsımanın, kısacası, ne geçmiş toplum biçimlerinde hatta ne de uygarlığın ilk aşamalarında bilinen danışıklı bir ikiyüzlülüğe bürünmek zorunda olduğunu, bu ikiyüzlülüğün en aşırı derecesinin; ezilen sınıfın, işveren sınıfı tarafından yalnızca sömürülen sınıf yararına sömürülmekte olduğunu, eğer sömürülen sınıf bundan hoşlanmaz ve hatta direnmeye dek de giderse velinimetlerine, bir başka deyişle, sömürücülerine karşı, nankörlüklerin en katmerlisini işlemiş olacağını belirtmektedir.¹⁹

Engels bir toplumda doğan devletin doğduktan sonra nasıl bir tutum takınacağını ise Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin

sonul analizde “özgürlük” ve “devlet” sözcüklerinin sınıflı bir toplumda bir araya getirilemeyeceğini savunmaktadır. Yazar, devletin, hükümeti denetimi altında bulunduran sınıfın kararlarını uygulamak için var olduğunu, kapitalist toplumda devletin, kapitalist sınıfın kararlarını dayatarak yürüteceğini, bu kararların, işçi sınıfının, üretim araçlarının sahiplerinin hizmetinde çalıştığı kapitalist dizgeyi sürdürmek için alındığı görüşünü benimsemektedir. Bkz. L. Huberman, Sosyalizmin Alfabetesi (The ABC of Socialism Introduction to Socialism, Modern Reader Paperbacks, New York 1968 adlı yapıtımdan Türkçeye çeviren Alaattin Bilgi), Yirmüikinci Baskı, Ankara 2014, s. 27-28.

¹⁸ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 207.

¹⁹ Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 207.

Sonu adlı eserinde incelemiştir. Yazar, çağcıl dönemlerde bile devletin çok büyük üretim araçlarıyla bağımsız bir gelişmesi olan bağımsız bir alan oluşturmadığını, tersine, onun gelişmesi gibi varlığının da sonul tahlilde, toplumun ekonomik varlığının koşullarıyla açıklanacağını, bu durumun, insanların maddi yaşamının yaptığı üretiminin henüz bu kaynaklardan yararlanmadığı ve dolayısıyla bu üretim zorunluluğunun insanlar üzerinde daha da büyük bir egemenlik kurmuş bulunduğu daha önceki dönemler için çok daha geçerli olduğunu, günümüzde hâlâ geniş ölçekli sanayi ve demiryolları çağında, devletin özünde, üretim üzerinde egemen olan sınıfın ekonomik gereksinimlerinin yoğunlaşmış biçimde yansısından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Yazar, bu yüzden, bir insan kuşağının maddi gereksinimlerinin karşılanması için bütün yaşamının günümüzde bizim verdiğimizden çok daha büyük bir bölümünü ayırmak zorunda olduğu ve dolayısıyla ekonomik gereksinimlere bugünkünden daha da bağımlı olunan dönemde, egemen sınıfın ekonomik gereksinimlerinin daha büyük ölçüde yansısını oluşturduğunu, geçmiş tarihin incelenmesinden bu durumun açıkça ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁰

Engels, devletin, kendisini, insan üzerindeki ilk ideolojik güç olarak sunacağını ve toplumun iç ve dış saldırılara karşı ortak çıkarlarını savunmak üzere kendisi için bir organizma yaratacağını, bu organizmanın devlet iktidarı olduğunu ifade etmektedir. Yazar, devletin daha doğar doğmaz kendisini toplumdaki bağımsız kılacağını ve belirli bir sınıfın organizması haline geleceğini ve bu sınıfın egemenliğini doğrudan doğruya üstün kıldığı ölçüde bu bağımsızlığının daha da büyük olacağını belirtmektedir. Engels, ezilen sınıfın egemen sınıfa karşı savaşımının, zorunlu olarak siyasal bir savaşım haline, bir başka deyişle, ilkin egemen sınıfın siyasal egemenliğine karşı yürütülen bir savaşım haline geleceğini, söz konusu siyasal savaşımın ekonomik temeliyle olan ilişkisinin bilincinin bulanıklaşacağını, hatta büsbütün kaybolabileceğini, bu kaybolma savaşımına katılanlarda görülmesi bile tarihçilerin kafasında hemen her zaman görüleceğini savlamaktadır. Ya-

²⁰ Bkz. F. Engels, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu [(Almanca orijinali; Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, 1888 adlı yapıtı, Fransızcasından (Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique Allemande, Editions Sociales, Paris 1968) Çeviren Sevim Belli), Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 2011, s. 54-55.

zar, Roma Cumhuriyetinin bağrındaki savaşımına ilişkin bütün eski kaynaklar içerisinde, gerçekte söz konusu olan şeyin toprak mülkiyeti olduğunu açık ve kesin bir şekilde söyleyen tek kaynağın Yunan tarihçisi Appien olduğunu²¹ ifade etmektedir.²²

²¹ Yalnızca Yunan tarihçisi Appien değil büyük düşünür Rousseau da tarih boyunca görülen bütün savaşımın kökeninin mülkiyetten kaynaklandığını savlamaktadır. Bkz. J.J. Rousseau, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni [Fransızca orijinalinden (Discours sur l'origine et les fondemets de l'inégalité parmi les hommes, 1754) Çeviren Aziz Yardımlı], İdea Yayınları, İstanbul 2011, özellikle s. 63-95.

²² Engels, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, s. 56. Daha açık bir deyişle Marksistler "devlet" kavramının açıklanmasında özel mülkiyet unsurunun olmazsa olmaz koşul olduğunu öne sürmektedirler. Amerikalı Marksist Huberman'ın açık ifadesiyle, üretim araçları üzerinde bulunan özel mülkiyet, özel türden bir mülkiyet olup söz konusu mülkiyet, ona sahip olan sınıfa, sahip olmayan sınıf üzerinde bir güç vermektedir. Zira bu mülkiyet, sahip olanın yalnız çalışmadan yaşamasını sağlamakla kalmamakta, diğer yandan, sahip olmayanların çalışıp çalışmayacağı ve hangi koşullar altında çalışacaklarını saptama olanağını da vermektedir. Bir başka deyişle, kapitalist düzen, bir çeşit efendi ve hizmetçi ilişkisi kurmakta; kapitalist sınıf, emirler verme durumunda, işçi sınıfı ise bunları yerine getirme durumundadır. Yazar, kapitalist düzende iki sınıf arasında sürüp giden bir çatışmanın bulunduğunu, kapitalist sınıfın, işçi sınıfını sömürerek, servet, güç ve saygınlıkla cömertçe ödüllendirildiğini, oysa işçi sınıfının güvensizlik, yoksulluk ve sefil yaşam koşulları içine itildiğini, azınlığın yararına, çoğunluğun zararına olan bu mülkiyet ilişkisinin devamını sağlamak için bir yöntemin bulunması gerektiğini, zengin azınlığın, emekçi çoğunluk üzerinde, toplumsal ve ekonomik egemenliğinin sürüp gitmesini sağlayacak güce sahip bir kurumun varlığının zorunlu olduğunu, böyle bir kurumun devlet olduğu görüşünü benimsemektedirler. Yazar, kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan özel mülkiyet ilişkilerini korumak ve sürdürmek ile bir sınıfın öteki sınıfı baskı altında tuttuğu dizgeyi yaşatmanın devletin işlevi olduğunu, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışmada mülk sahiplerinin, devletin kişiliğinde, mülksüzlere karşı güçlü bir silah bulacaklarını, devletin, zengin ya da yoksul, yüksek ya da alt tabakadaki bütün halkı temsil ettiği, kısacası, onun sınıflar-üstü olduğuna dair bir yanılsama yaratıldığını, işin gerçeğinde, kapitalist toplum özel mülkiyete dayandığı için özel mülkiyete karşı yapılacak her davranışın, gerektiğinde şiddet kullanmaya varan devletin direnciyle karşılaşacağını belirtmektedirler. Yazar, aslında, sınıflar var olduğu müddetçe, devletin sınıflar-üstü olamayacağını, egemen sınıftan yana olmak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Huberman, s. 25-26. Aslında devletin egemen sınıftan yana bir tutum takınacağını yalnızca Marksistler değil kapitalist düzen taraftarları da benimsemektedir. Nitekim kapitalist düzenin düşünsel düzeyde kurucusu Adam Smith 1776 yılında ünlü kitabı Milletlerin Zenginliğinde bu görüşü savunmuştur. Daha açık bir deyişle Smith; servet eşitsizliğinin, avcı dönemini aşan ve çobanlık dönemine geçen toplumun ikinci aşamasında doğmaya başlayacağını ve bu aşamada önceden görülmeyecek derecede bir nüfuz ve ast-üst düzeni getireceğini belirtmektedir. Yazar, böylelikle, topluluğun kendisini koruyabilmesi için ister istemez gerekli bulunan sivil hükümeti bir dereceye dek adet haline getireceğini ve bunu doğal olarak, hatta o gereğe bağlı olmaksızın yapacağını belirtmektedir. Smith, sonradan bu gereğin düşünülmesinin, o nüfuzun ve ast-üst

Marx ve Engels; Alman İdeolojisi (Feuerbach) adlı eserinde ise devletin özel mülkiyeti korumak ereğiyle kurulduğunu daha açık bir biçimde ifade etmişlerdir.²³ Yazarlar, çağcıl Fransız, İngiliz, Amerikan

düzeninin sürdürülmesine ve sağlama bağlanmasına büyük katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Smith, özellikle zenginlerin elverişli durumlarını koruyabilmelerinin yalnızca böyle kabil olan işlerin o tertibini desteklemekte ister istemez çıkarlarının bulunduğunu, gerektiğinde az varlıklıların mülkiyetini savunmak için çok varlıklılar birleşebilsinler diye az varlıklıların, çok varlıklıların mülkiyetini elde tutmalarını savunmak üzere bir araya geleceklerini savlamaktadır. Yazar, tüm ikinci derecedeki çobanlar ile "sığırtaçların" (sığır çobanlarının) deneyim yoluyla, sürüleriyle davalarının güvenliğinin, büyük çobanın yahut sığırtaçmacın sürülerinin ve davalarının güvenliğine bağlı olduğunu, kendi küçük nüfuzlarının sürdürülmesinin, büyük çobanın daha geniş nüfuzunun devamına dayandığını, aslarını kendisine boyun eğdirmede büyük çobanın etkisinin kendilerinin ona boyun eğmesine bağlı olduğunu anlayacaklarını belirtmektedir. Yazar, bunların, küçük çaplı hükümdarlarınca kendi mülkiyetleri savunulup nüfuzları desteklenebilsin diye onun mülkiyetini savunup nüfuzunu desteklemekte çıkarları olduğunu gören bir tür ufak çapta soylular sınıfı oluşturacaklarını savlamaktadır. Smith; sivil hükümetin, mülkiyetin güvenliğini korumak için kurulduğu sürece, aslında zenginin yoksula karşı ya da biraz malı mülkü olanın, hiç malı olmayana karşı savunulması için kurulduğu görüşünü savunmaktadır. Bkz. A. Smith, Milletlerin Zenginliği (Özgün Adı The Wealth of Nations, 1776'dan çeviren; Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2006, s. 794-795.

23 Daha doğru bir deyişle, Marksistler, devletin özel mülkiyeti korumak ereğiyle oluşan toplumsal tabakalaşmadan doğduğu görüşünü savunmaktadırlar. Gerçekten de Toplumsal tabakalaşma, devletlerle görülen evrensel bir olgu niteliği taşımaktadır. Gerçekten de Rousseau'dan Marx ve Engels'e, onlardan Fred gibi çağcıl yazarlara dek, erken devletler içinde, devleti, toplumdaki boyan eğdirilmiş gruplar üzerindeki iktidarlarını sürdürmek için yaratıp kullanan yönetici grupların bulunduğu yönetsel denetim sistemleri tanımlanmıştır. Nitekim Rousseau yukarıda bahsedilen İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni adlı yapıtında devletin, diğer deyişle, sivil toplumun, başlangıçta, zenginlerce, kendilerini buldukları konumdan aşağı etmek için saldırabilecek kimselere karşı korunmak için düşünüldüğünü ileri sürmektedir. Rousseau devletin bu nedenle, özgürlüğü yok edip değişmez mülkiyet yasaları yoluyla zenginlerle yoksullar arasındaki eşitsizliği desteklediğini ve bu yolla sıradan yurttaş sürekli bir sıkıntı, kölelik ve yıkıntı içerisine ittiğini söylemektedir. Marx ve Engels'te devleti karşılaştırmalı çözümleme yoluyla araştırırlar. Nitekim Marx ve Engels, Rousseau gibi devleti, içinde üretim araçlarının yukarı sınıftan olan sahiplerinin, ayrıcalıklı olan sınıfın çıkarlarını koruyacak bir dizge geliştirmek yolunda birbirlerini etkiledikleri bir sınıf biçimlenmesinin, başka deyişle, tabakalaşmasının bir uzantısı olarak görmüşlerdir. Çağcıl yazarlardan Fred ise devleti, bir başka deyişle, "merkezi yönetim" dediği şeyi, içerisinde, söz konusu toplumun üyelerinin, yaşamın sürmesini sağlayıp yaşamı zenginleştiren kaynaklara ulaşmada eşit şansa sahip olmadıkları toplumsal tabakalaşmadan, yani kaçınılmaz olarak doğduğu yolunda bir kuramla açıklarken aynı tutumu takınmaktadır. Marksistler, devlet ile eşitsizliğin korunup sürdürülmesinin, kuramsal düzeyde, tarihi despotik bir merkezi denetime doğru itip yönetecek biçimde, birbirleri içinde örüleceklerini savlamışlardır. Fazla bilgi için bkz. R. Cohen, Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme in Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar) Çeviren Alâeddin Şenel, Derleyenler Henri J.M. Cla-

yazarlarının tümünün ayrıksız bir biçimde, devletin ancak özel mülkiyet yüzünden mevcut olduğunu savladıklarını ve bu inancın artık halkın bilincine işlediğini naklederek, devletin egemen bir sınıfın bireylerinin onun aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını üstün kıldıkları bir şekil, daha açık bir deyişle, içinde bir çağın bütün sivil toplumunun özetlendiği bir biçim olduğunu, bunun sonucu olarak, bütün kamusal kurumların devlet aracılığından geçeceğini ve siyasal bir biçim alacaklarını, bu yüzden yasanın iradeye dayandığı, hatta daha iyisi, özgür iradeye dayandığı kuruntusunun somut temelinden koptuğunu, aynı biçimde hukukun da yasaya dayandırılmasının bir temelini olmadığını belirtmişlerdir.²⁴

Engels, devlet organlarının mensuplarının, toplumun çıkarına değil kendi özel çıkarına hizmet göreceği düşüncesini taşımaktadır. Yazar, toplumun başlangıçta basit işbölümü aracılığıyla kendi ortak çıkarlarını gözetmek amacıyla kendi öz organlarını kurduğunu, ancak, zamanla, doruğunu devlet iktidarının oluşturduğu bu organların kendi özel çıkarlarına hizmet etmeye başlayarak toplumun hizmetkârları olmaktan çıkıp onun efendileri durumuna düştüğünü, bu gerçekliğin yalnızca soydan geçme krallıkta değil, demokratik cumhuriyette de görülebileceğini ifade etmektedir.²⁵

Engels, devlet gücünün başlangıçta, basit bir aletinden başka bir şey olmadığı toplum karşısında nasıl bağımsızlaştığının en iyi örneğinin Amerika'da görülebileceğini, bu ülkede hanedan ve soyluluğun bulunmadığını, Kızılderililerin gözetimine atanmış bir avuç asker bir yana bırakılırsa sürekli ordu, değişmeyen görevler, emeklilik hakkı ile birlikte bürokrasinin bulunmadığını, buna karşın, orada da devlet iktidarını ele geçirmek ve onu hem de en utanmaz erkekler, en utanmaz

essen ve Peter Skalnik, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 45-47.

²⁴ K. Marx ve F. Engels, Alman İdeolojisi (Feuerbach) [Marx ve Engels'in Die deutsche Ideologie (1845-1846 [1932] adlı yapıtının Feuerbach başlıklı birinci kısmını Fransızcasından "L'Idéologie allemande, Editions Sociales, Paris, 1975" den çeviren: Sevim Belli], Beşinci Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2004, s. 116.

²⁵ Engels'in Karl Marx'ın Fransa'da İç Savaş adlı yapıtına yazdığı Önsöz, s. 19. Bkz. K. Marx, Fransa'da İç Savaş [(İngilizce orijinali, The Civil War in France, 1871), Fransızcasından (la guerre civile en France, Editions Sociales, Paris 1975) çeviren Kenan Somer], Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2012. Engels burada s. 21'de ise gerçeklikte devletin, bir sınıfın başka bir sınıf tarafından bastırılmasına yarayan bir makineden başka bir şey olmadığını, ülkenin rejiminin krallık ve demokratik cumhuriyet olmasının bu gerçekliği değiştiremeyeceğini savlamaktadır.

araçlarla sömürmek üzere nöbetleşen iki büyük “vurguncu” (spekülatör) politikacılar çetesinin²⁶ bulunduğunu ifade etmektedir.²⁷ Yazar, Amerikan ulusunun, sözüm ona onun hizmetinde olduklarını söyleyen ama gerçeklikte ona egemen olup onu soyan bu iki büyük politikacılar karteli karşısında güçsüz olduklarını belirtmektedir.²⁸

Marksistlerin devlet hakkındaki görüşlerini özetlemek gerekirse, devlet, egemen veya kapitalist sınıfın lehine hizmet gören bir araç veya teşkilattır.²⁹ Bu araç veya teşkilatla egemen sınıf yoksul sınıfı zorlamakta ve onun üzerinde zor kullanmaktadır. Kısacası devlet, sınıflar arasındaki ekonomik ilişkinin ifadesi olup ekonomik ilişkilerden doğan fiili duruma resmi ve hukuki bir nitelik vermektedir. Bu bağlamda hükümet veya İdare egemen sınıfın zorlamasına³⁰ hizmet eden bir “komite” niteliğini taşımakta olup onun kamu hizmeti görmek gibi bir işlevi ve ereği bulunmamaktadır.³¹

²⁶ Engels, çete olarak Cumhuriyetçi ve demokratları kastetmektedir.

²⁷ Engels’in savunduğu bu görüş yaklaşık 100 yıl sonra Amerikalı Marksist Huberman tarafından da doğrulanmıştır. Huberman, Birleşik Devletlerde hangi partiden başkan seçilirse seçilsin vurgun düzeninin sürdüğünü belirtmektedir. Yazar, ayrıca, Başkan Roosevelt yönetimi sırasında işçi sınıfı tarafından epeyce fazla sayıda elde edilen bütün kazanımların, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet dizgesini değiştirmediğini, bir başka deyişle, söz konusu kazanımların bir sınıfın başka bir sınıf tarafından devrilmesini sağlamadığını, Başkan Roosevelt öldüğü zaman işçi ve işverenlerin eski yerlerinde bulduklarını belirtmektedir. Bkz. Huberman, s.28.

²⁸ Bkz. Engels’in Önsözü in Marx, Fransa’da İç Savaş, s. 19-20.

²⁹ Bu gerçek özellikle emperyalist uluslar bakımından çıplak bir gerçek olarak kendisini hissettirmektedir. Bütün emperyalist ulusların olduğu gibi örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde de özel yatırımlardan gelen bütün paylar, ilgili mali gruplara gitmiş, ancak hükümet politikası, parası ve gücü, bunların özel çıkarlarını sağlamak, korumak ve geliştirmek için harcanmıştır. Nitekim Birleşik Devletler Başkanı Taft, tekelci kapitalizmin gerekleri ile hükümet politikası arasındaki bağ konusunda açık yüreklilikle; “Dış politikamızın hak ve adaletin düz yolundan kıl payı saptırılmaması gerekmele birlikte, bu politika, emtiamız ve kapitalist fırsatlarımız için kârlı yatırımlar sağlamak üzere etkin müdahaleyi de içerek hale pekâlâ getirilebilir.” olduğunu söylemiştir. Bkz. Huberman, s. 24-25.

³⁰ Daha açık bir deyişle Marx, devletin egemen sınıfın bir zorlama örgütünden ibaret olduğunu, her dönemde, üretim usullerinin belirli biçim ve gelişimi derecesinden ekonomik ilişkilerin doğacağını, bu ilişkilerden ekonomik bakımından güçlü olan zengin sınıf ile iktisadi olarak zayıf ve yoksul olan ekonomik sınıfların doğacağını, söz konusu iki sınıf arasındaki ilişkinin öncelikle bir iktisadi ilişki olduğunu, daha açık bir deyişle, bir toplumun üretim usulleri bakımından belirli bir ekonomik gelişim aşamasında bulunmasının sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bkz. S. M. Arsal, Hukuk Felsefesi Tarihi, Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayını No. 15, İstanbul 1945, s. 297.

³¹ Krş. Arsal, s. 297-298. Marksistler devletin bu niteliğinden dolayı ondan nefret et-

2- Marksistlerin Hukuk Hakkındaki Değerlendirmeleri

Aslında Marksist kuram bakımından “hukuk” için ayrı bir başlık atılmasının gerekip gerekmediği sorgulanabilir. Zira bu kuram açısından hukuk ile devlet kuramı birbirinden ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır.³² Nitekim Marksist kurama göre ekonomik üretim ve toplumsal ilişkilerin biçimleri devlet ve hukuku belirlemekte olup belirleyici nedenlerin ortak olması devlet ve hukuk kuramlarının birlikte ele alınmasına yol açar. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği üzere Marksist kuram, devletin topluma hiç yoktan inme olarak benimsettilmediğini, onun gelişmenin belirli bir döneminde yer alan toplumun ürünü olduğunu, uzlaşmaz çelişkilerin içinde birbiriyle ekonomik çıkarları için savaşan sınıfların bu sonsuz savaşımını yumuşatmak ve düzene bağlamak için toplumun üstünde yer alacak bir güce gerek duyulduğunu ve devletin bu yoldan ortaya çıktığını savunmuştur. Bu bağlamda söz konusu kuram sınıf çelişkilerini denetlemek gereğini gidermek için ortaya çıkan devletin, doğal olarak en güçlü olan, bir

mekte ve onun komünist aşamaya geçince ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Nitekim Marx, uyruk zümrelerin egemen zümreye itaatinin iktisadi bakımdan zayıf olmalarından ileri geldiğini, devlet sınıf savaşımından doğan bir teşkilat olduğu için gelecekte sosyalizm tamamen gerçekleştikten ve sınıf mücadelesi ortadan kalktıktan sonra devletin de yok olacağını, devletin sosyalist bir toplumda gereksiz bir kurum haline geleceğini, ancak sosyalist toplumun “başiboş” (inzibatsız) bir toplum olmadığını, bu toplumun kendisine özgü teşkilatının da olacağını benimsemektedir. Bkz. Arsal, s. 298. Engels ise devletin ezeli ve ebedi olmadığını ve belirli bir süre sonra sönmüneceğini vurgulamaktadır. Yazar, devletin düşünilemeyecek bir zamandan beri var olan bir şey olmadığını, hiçbir devlet ve devlet gücü olmayan toplumların olduğunu, toplumun sınıflara bölünmesine zorunlu olarak bağlı bulunan belirli bir iktisadi gelişme aşamasında bu bölünmenin devleti bir zorunluluk durumuna getirdiğini, ancak, üretimde, bu sınıfların varlığının yalnızca bir zorunluluk olmaktan çıkmakla kalmayıp, üretim için gerçek bir engel olduğu bir gelişme aşamasına hızlı adımlarla yaklaştığımızı belirtmektedir. Yazar, bu sınıfların vaktiyle ne kadar kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktılarsa o kadar kaçınılmaz bir biçimde ortadan kalkacaklarını, onlarla birlikte devletin de kaçınılmaz bir biçimde yok olacağını savlamaktadır. Daha açık bir deyişle yazar, üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplumun, bütün devlet aygıtını bundan böyle kendisine layık olan bir kenara, açıkçası, asar-ı atika müzesine, çırık ve tunç baltanın yanına atacağını savlamaktadır. Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 203.

32 Daha doğru bir deyişle Marksistler, hukuku devletin bir varlık nedeni olarak benimsemekte ve hukukun genel karakteristiğini devletten alacağı anlayışını benimsemektedirler. Bunlar, hukukun, insanların toplumsal üretim olayını yürütmek için giriştikleri ilişkileri oluşturan toplumun ekonomik temeli üzerinde yer alan bir üst yapı olduğunu, devletin ne kadar sınıflar üstü oluşu kanıtlanmaya çalışılırsa çalışılın gerçekte egemen sınıfa dayandığını, hukukun toplumun ekonomik yapısının ve kültürel gelişimin üstünde olamayacağını, bazen gerisinde kalabileceğini ve politik savaşımın neden olacağını, hukukun ekonominin yanı sıra diğer toplumsal ve kültürel olaylardan etkilenmediğini de belirtmektedirler. A. Çeçen, Adalet Kavramı, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 130.

başka deyişle, yönetici ve politik bakımından egemen olan sınıfın diğer sınıfları ezen bir aracı niteliğine büründüğü görüşünü benimser.³³

Marksist kuram açısından hukuk ve devletin birlikte incelenmesi işin doğası gereğidir. Zira Marx³⁴ ve Engels'in hukuk genel kuramına, daha açık bir deyişle, hukukun temel kavram, kural, ilke ve kategorilerine ilişkin de bütünsel bir çalışması bulunmamaktadır. Bununla birlikte üretim ilişkilerinin birincil yansımaları olan mülkiyet ve sözleşme kurumları, bu anlamda ayrıcalıklı konuları oluşturmaktadır. Gerçekten de Marx ve Engels'in hukuk konusundaki incelemelerinin temel güdüsünü hiçbir zaman derinlemesine bir hukuk incelemesi yapmak olmamış, Marksizm'in hukukla temel sorununu, hukuksal bakışla dünyayı değerlendirmenin yanlışlığını saptamak olmuştur.³⁵ Bu amacın dışında hukuk, başlı başına bütünsel bir incelemenin konusu yapılmamıştır.³⁶ Marksistler hukuk hakkında bütünsel bir inceleme yapmamış olsalar da onun hakkında bazı saptamalarda bulunmuşlardır. İdare hukuku bakımından önem taşıyan Marksist saptamaların teker teker incelenmesi uygun olacaktır.

³³ Çeçen, s. 129-130.

³⁴ Marx bir hukuk doktoru olmasına rağmen onun bütüncül bir hukuk incelemesi yapmaması oldukça ilginçtir. Kanımızca Marksistlerin bütünsel bir hukuk incelemesi yapmamasının temel nedenini hukukun toplum veya dünyadan kopuk olması oluşturur. Marksistlerin toplum veya dünyadan kopuk olan hukuku sevmeyecekleri aşîkârdır zira onlar materyalist felsefeyi benimsemişlerdir. Hukuk bir ide bilimi olduğu için Marksistler ondan hoşlanmazlar. Marksizmin ana kurucusu Marx, Karahanoğulları'nın naklettiğine göre günümüze kadar ulaşmayan bir hukuk felsefesi kitabı taslağı hazırlamış ve hukukun dünyadan kopuk olması yüzünden kitabına kendisi bile yoğun eleştiri getirmiştir. Babasına yazmış olduğu bir mektupta kitap hakkında bahsederken, kitabında, hukuku sınıflandırırken hukukun failini esas aldığı, bu bağlamda hukukun akdi hukuk ve akdi olmayan hukuk olmak üzere ikiye ayrılabilceğini belirtmiştir. Mektubunda, bu çerçevede kamu hukuku-özel hukuk ayrımının kullanılabileceğini kabul edip bunun üzerinden bir plan benimsediğini belirtmiş, ancak planında özel hukuk bölümünün ayrıntısını göstermiş olmakla birlikte kamu hukuku başlığı altında bir şey göstermemiştir. Bkz. O. Karahanoğulları, Marksizm ve Hukuk, *AÜSBFD*, C. 57, Ş. 2, 2002, s. 8-9.

³⁵ Nitekim Marx, ekonomik ilişkilerin hukuksal kavramlar tarafından değil, hukuksal ilişkilerin ekonomik ilişkilerden doğacağını belirtmiştir. Yine yazar, geçmişte belirli bir dönem bir anlam taşıyan kavramların artık günümüzde eskimiş bir sözel saçmalıklardan başka bir şey olmadığını, bu kavramları Komünist partisine dogma olarak kabul ettirme girişiminin partiye büyük emeklerle aşılana ve onda kök salmış bulunan gerçekçi bakış açısını saptırmak olduğunu, hukuk üzerine ideolojik saçmalıklar yapılmasının yerinin olmadığını ifade etmiştir. Bkz. K. Marx ve F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* [Fransızcasından (Marx-Engels, *Critique des programmes de Gotha et d'Erfurt*, Editions Sociales, Paris 1966) Türkçeye çeviren; Barışta Erdost], Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2002, s. 26, 30.

³⁶ Karahanoğulları, s. 2.

Marksistlerin hukuk kaynağı bakımından yaptıkları temel saptama, hukukun devlet iradesinden değil tarihsel olarak toplumsal ve ekonomik ilişkilerden doğduğu³⁷ görüşüdür.³⁸ Nitekim Engels bu görüşü

³⁷ Marksistler özellikle “işbölümü” kavramıyla hukukun kavranabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Örneğin Marksizmin kurucularından Engels, toplumların gelişmesiyle işbölümünün zorunlu hale geldiği durumda profesyonel hukukçuların yaratılacağını, bu hukukçuların yaratılmasıyla bağımsız yeni bir alanın açılacağını, bu alanın, genel bir biçimde üretime ve ticarete bağımlı olmakla birlikte, söz konusu alanlara karşı özel bir tepki yeteneğine sahip olmaktan da geri kalmayacağını belirtmektedir. Yazar, çağcıl bir devlette, hukukun, yalnız genel ekonomik duruma uygun düşmesi ve onun ifadesi olmasının gerekmediğini, eşanlı olarak kendi iç çelişkileri yüzünden kendi kendisini yaralamayacak sistemli bir ifade olmasının da gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, hukukun, bunu başarabilmek için ekonomik koşulların hukuka tıpatıp yansımından giderek daha fazla feragat edileceğini, yasanın, bir sınıfın egemenliğini pervasız, yumuşatılmamış, hile karıştırılmamış biçimde ifade etmesi –ki bu “hak kavramının ihlâlinin kendisidir-ne kadar seyrek olursa bu fedakârlığın o kadar sık görüleceğini savlayarak, aşağıda üzerinde durulacağı üzere hukukun ekonomik ilişkilerin idealleştirilmiş bir yansıması olduğunu ima etmektedir. Yazar, Fransız Medeni Kanunu “Code Napoléon” da bile 1792-1796 dönemi devrimci burjuvazisinin savunduğu arı ve tutarlı hak kavramının birçok yönden yumuşatıldığını ve Kodda yer aldığı kadarıyla da proletaryanın artan gücüne uygun olarak her gün sağından solundan kırıldığını belirtmektedir. Yazar, bu durumun, Code Napoléon’un, dünyanın her yerinde yeni yasaların temeli olmasını engellemeyeceğini, böylelikle, büyük ölçüde hukukun gelişiminin yolunun, ilkin, ekonomik ilişkilerin hukuk ilkelerine doğrudan aktarılmasından ortaya çıkacak çelişkileri gidermesi ve uyumlu bir hukuk dizgesi kurma çabasıyla ve sonra da yeni yeni çelişkilere yol açan daha ileri aşamadaki ekonomik gelişmelerin etkisi ve zorlamasıyla bu hukuk sisteminde ihlâllerin tekrarına başvurulmasıyla sınırlı kalacağını savlamaktadır. Bkz. F. Engels, Engels’ten Berlin’deki Conrad Schmidt’e in K. Marx ve F. Engels, Seçme Yazışmalar 2 1870-1895. [İngilizce’ sinden (Selected Correspondence, Progress Publishers, Moscow, 1975) Türkçeye çeviren Yurdakul Fincancı], Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1996, s. 242-243. Marksistler, üstelik hukukçuların gerçeklikten kopuk olmasına karşın işbölümünü “gerçeklik” olarak kabul edeceklerini de savlamaktadırlar. Örneğin Marx ve Engels, hukukçular, siyasetçiler din adamları gibi ideologların her şeyi baş aşağı koyacaklarını, bir sınıfın içerisinde yapılan işbölümü sonucunda o “işin” (Geschäft) özerkliğe ulaşması sonucunda herkesin kendi işine gerçek gözle bakacağını, zanaatları ile gerçek arasındaki bağ konusunda, zorunlu olarak, zaten mesleğin kendi doğasının gerektirdiği kadar hayaller kuracaklarını, hukuk, siyaset gibi ilişkilerin bilinçte kavranacaklarını, bu kişilerin söz konusu kavramların üstüne çıkamadıkları için bu ilişkiler konusunda sahip olunan kavramların onların kafasında sabit kavram oluşturacaklarını, sözgelimi, yargıcın yasaları uyguladığını ve bunun için de mevzuatı gerçek etkin devindirici olarak kabul ettiğini, herkesin kendi metasına karşı saygısının bulunduğunu, çünkü onların yaptıkları işin evrensel ile ilişki içerisinde bulunduğunu belirtmektedirler. Bkz. Marx ve Engels, Alman İdeolojisi (Feuerbach), s. 118-119.

³⁸ Marksistler yalnızca hukukun değil insan haklarının da devlet iradesinden doğmadığı görüşünü benimsemektedirler. Nitekim Marx insan haklarını çağcıl devletin yaratmadığını, çağcıl devletin, kendi öz evrimi ile eski siyasal engelleri aşmaya götürülen burjuva toplumunun ürünü olduğunu, bu devletin kendi başına insan haklarını ilan ederek, kendi öz köken ve temelini tanımaktan başka bir şey

açık bir şekilde savunmuştur. Engels, Ortaçağda dünya anlayışının temelinde “ilahiyatçı” (Tanrıbilimci) bir nitelik taşıdığını, bu dönemde

yapmadığını belirtmektedir. Marx çağcıl devlet tarafından insan haklarının tanınmamasının, ilkçağ devleti tarafından köleliğin tanınmasından başka bir anlamda gelmediğini, ilkçağ devletinin doğal temelini kölelik, çağcıl devletin doğal temelini burjuva toplumunun oluşturduğunu ifade etmektedir. Yazar, burjuva toplumu insanının, öteki insanlara özel çıkar ve bilincinde olmadığı doğal zorunluluktan başka hiçbir bağla bağlanmış bulunmayan bağımsız insan anlamını taşıdığını, bu insanın, çıkara dönük emeğin kendi öz bencil gereksinmesi ile ötekinin bencil gereksinmesinin köleliğini oluşturduğunu, doğal temeli işte bu olan çağcıl devletin evrensel insan hakları bildirisinde onu böyle tanıdığını belirtmektedir. Marx, burjuva toplumunun üyelerini atomların oluşturmadığını, atomun ayırıcı özelliğinin, ne tikelliklere ne de bunun sonucu, kendi dışındaki öteki varlıklar ile kendi öz doğal zorunluluğu tarafından belirlenmiş bağlantıya sahip bulunması olduğunu, atomun gereksinimlerinin bulunmadığını, onun kendi kendisine yeteceğini, dünyanın, onun dışında mutlak boşluk olduğunu, bir başka deyişle, atom kendinde tüm bütünlüğe sahip olduğu için ne içeriği, ne yönü, ne de anlamının bulunduğunu, burjuva toplumun bencil bireyinin kendi duyulur olmayan tasarımı ve yaşamsız soyutlamasında, kendisini bir atom, diğer deyişle, en küçük bir bağlantısı olmayan, kendi kendine yeten, gereksinmesiz, mutlak olarak dolu tam bir mutluluk içinde bir varlık olarak görmeye dek boşuna şişineceğini, mutsuz duyulur gerçekliğin, o, bu bireyin imgeleme yetisine kulak asmayacağını ve duyularının her birinin, onu kendi dışında var olan dünyanın ve bireylerin anlamına inanmaya zorlayacağını ve kutsal olmayan midesine dek ona kendi dışındaki dünyanın boş olmadığını, tersine kendisinin, gerçek anlamda dolduran şey olduğunu her gün anımsatmayan şeyin yok olduğunu belirtmektedir. Yazar, özsel etkinlik ve özelliklerden her birisinin, yaşamsal içgüdülerden her birinin, onun bencilliğini, kişisel çıkarını, kendi dışındaki başka şeyler ve öteki insanlar için ilgiye dönüştüren bir gereksinme, bir zorunluluk durumuna geleceğini, ama belli bir bireyin gereksinmesinin, bu gereksinmeyi karşılama araçlarına sahip öteki bencil birey için kendi başına anlaşılır bir anlam taşımadığını, öyleyse gereksinmenin kendi karşılanması ile dolaylı ilişkisi olmadığından ötürü her bireyin, kendisini aynı zamanda ötekinin gereksinmesi ile bu gereksinme nesnelere arasında aracı duruma da getirecek bu ilişkiyi yaratma zorunluluğu içinde bulunacağını belirtmektedir. Marx, bunun anlamının, gerçek bağı siyasal yaşam tarafından değil, ama sivil yaşam tarafından oluşturulan burjuva toplum üyelerini birleşik tutan şeyin, doğal zorunluluk olduğunu, ne kadar yabancılaşmış görünürlerse görünsünler insanın özsel özellikleri, başka deyişle çıkarı olduğunu belirtmektedir. Yazar, burjuva toplum atomlarının birliğini sağlayan şeyin, demek ki devlet değil, bu atomların ancak tasarımı, ancak kendi imgelemelerinin göğünde atomlar olmaları ve gerçeklikte atomlardan şaşılacak derecede ayrı varlıklar, tanrısal bencillikler değil ama bencil insanlar olmaları olgusu olduğunu ifade etmektedir. Marx, günümüzde sivil yaşamın birliğinin devlet işi olduğunu sanmanın, sadece siyasal kör inanç olduğunu, oysa gerçeklikte tersine, korunmuş bulunan devlet birliğinin, sivil yaşamın işi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. K. Marx ve F. Engels, Kutsal Aile Ya Da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı [Karl Marx ve Friedrich Engels'in Die heilige Familie, oder, Kritik der kritischen Kritik, Gegen Bruno Bauer und Konsorten (1845) adlı yapıtını, Fransızcasından, (La sainte famille, ou critique de la critique critique, Contre Bruno Bauer et consorts, Editions sociales, Paris 1969'dan çeviren; Kenan Somer], Dördüncü Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2009, s. 165, 174-175.

hukuk düşüncesinin hareket noktasını ve temelini kilise dogmasının oluşturduğunu, hukuka uygulanan tek ölçünün ise onun kilisenin öğretileri ile uyuşup uyuşmadığının oluşturduğunu ifade etmektedir. Yazar, bununla birlikte feodalitenin bağrında burjuvazinin gücünün geliştiğini, Ortaçağdaki büyük toprak sahiplerine karşı yeni bir sınıfın sahneye çıktığını, kentlerin burjuvalarının sadece meta üreticileri olduğunu ve ticaretle geçindiklerini, ancak feodal üretim tarzının esas olarak dar bir çemberin içinde oluşturulan ürünlerin doğrudan tüketimine dayandığını, bu tüketicilerin bir kısmını üreticiler, bir kısmını ise haraç alan feodallerin oluşturduğunu belirtmektedir. Yazar, feodalizmin ölçülerine göre biçilmiş Katolik dünya anlayışının, burjuva sınıfına ve onun üretim ve değişim koşullarına artık yeterli gelmediğini, ancak, hukukun da oldukça uzun bir zaman mutlak güçlü Tanrıbilimin tutsağı haline geldiğini, XIII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar, dini sloganlar altında bütün reform ve savaşımın, kuramsal yönden eski ilahiyatçı dünya anlayışını yeni ekonomik koşullar ile yeni sınıfın durumuna uygun getirmek için burjuvanın ve kent halkının ve bunların müttefikleri olan isyancı köylülerin yinelenmiş girişimlerinden başka bir şey olmadığını, ancak, bunun yürümediğini, dinsel sancağın Birleşik Krallıkta son kez olarak XVII. Yüzyılda dalgalandığını, 50 yıl sonra ise Fransa'da burjuvazinin klasik yeni kavramı olan hukuksal dünya anlayışının ortaya çıktığını belirtmektedir.³⁹

Engels, hukuksal dünya anlayışının ilahiyatçı anlayışın dünyasallaştırılması olduğunu, dogma veya tanrısal hukukun yerini insan hukuku, kilisenin yerini ise devletin aldığını ifade etmektedir. Yazar, kilise onlara onayını veriyor diye önceden kilise ve dogma tarafından yaratılmış gibi kabul edilen ekonomik ve toplumsal ilişkilerin şimdi hukuk tarafından kurulmuş ve devlet tarafından yaratılmış kabul edildiğini savlamaktadır. Yazar, metaların özellikle avans ve kredi vererek toplum ölçeğinde ve tam gelişme içinde kolaylaştırılan değişiminin, karşılıklı sözleşmeye dayanan karmaşık ilişkiler doğurduğunu ve dolayısıyla ancak topluluk tarafından belirlenebilecek genel düzeydeki kuralları, diğer deyişle, devlet tarafından saptanan hukuksal normları

³⁹ Bkz. F. Engels, Hukukçular Sosyalizmi in K. Marx ve F. Engels, Din Üzerine (Karl Marx ve Friedrich Engels'in din konusundaki yazılarından derlenen Sur La religion, Editions sociales, Paris 1968 adlı yapıtımdan Türkçeye çeviren Kaya Güvenç), Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara 2002, s. 249-250.

gerektirdiği için bu hukuksal normların kaynağının ekonomik olgular olmadığı, onların devlet tarafından resmi olarak ortaya konulduğunun sanıldığını, serbest meta üreticileri arasındaki ilişkilerin temel biçiminin en büyük düzenleyici rekabet olduğu için “kanun önünde eşitlik” ilkesinin burjuvazinin savaş çığılığı haline geldiğini ifade etmektedir. Engels, söz konusu yükselen sınıfın, feodal beylere ve o dönemde onları korumakta olan mutlak monarşiye karşı savaşımının, her sınıf savaşımı gibi zorunlu olarak siyasal savaşım, başka deyişle, devlete sahip olmak için bir savaşım olmak zorunda olduğunu, bu durumun zorunlu olarak hukuksal taleplerin yerine getirilmesi için bir savaşım olduğunu, söz konusu olgunun hukuksal dünya anlayışının sağlanmasına katkıda bulunduğunu savlamaktadır.⁴⁰

Engels, bununla birlikte, burjuvanın, kendi olumsuzunu, kısacası, proletaryayı ve onunla birlikte daha siyasal iktidarı bütünüyle eline geçirmeden patlak veren yeni bir sınıf savaşımını yarattığını, nasıl ki daha önceden burjuva, soyluluğa karşı savaşımında geleneğe uygun olarak ilahiyatçı dünya anlayışını belirli bir süre daha beraberinde sürüklediyse, başlangıçta proletaryanın da hasmından hukuksal kavramları aldığını ve buradan burjuvaziye karşı silahlar sağlamaya çalıştığını savlamaktadır. Yazar, ilk proleter siyasal oluşumlar gibi bunların kuramcılarının da salt “hukuksal alan” üzerinde durduklarını, aralarındaki tek farkın, proleterlerin hukuksal alanlarının burjuvanınkiyle özdeş olmaması olduğunu, daha açık bir deyişle, bir yandan hukuksal eşitliğin toplumsal eşitlikle tamamlanarak eşitlik isteminin genişletilmesi olduğunu, diğer yandan, Adam Smith’in önerisi olan bütün zenginliğin kaynağı emek olduğundan emek ürününün emekçiyle, toprak sahibi ve kapitalist arasında pay edilmesinin haksız olduğunun, bunun ya kaldırılması ya da en azından emekçiler lehine değiştirilmesi gerektiği sonucunu çıkarttıklarını bildirmektedir. Yazar, bununla birlikte, söz konusu sorunun yalnızca “hukuk” alanında bırakılarak burjuva-kapitalist üretim tarzı, diğer deyişle, geniş-ölçekli sanayiye dayanan üretim tarzı tarafından oluşturulmuş kötülükleri ortadan kaldırmayacağını, bu savaşımın verimsiz olduğunu savlamaktadır.⁴¹

⁴⁰ Engels F. Hukukçular Sosyalizmi, s. 250-251.

⁴¹ Engels F. Hukukçular Sosyalizmi, s. 250-251.

Engels, feodal üretim tarzının kapitalist üretim tarzına dönüşmesiyle üretim araçları üzerinde bütün mülkiyetten soyutlanmış olan ve bu soydan geçme proleterleşme durumu içinde kapitalist üretim sisteminin dizgesiyle durmadan yeniden üretilen işçi sınıfı için, burjuvazinin hukuki yanılmasıyla, işçi sınıfının içinde bulunduğu durumu bütünüyle ifade etmeye yetmeyeceğini, işçi sınıfının kendisinin, şeylere ancak kendi gerçeklikleri içinde, hukuksal renklerle boyanmış gözlükler olmadan bakarsa, bu durumu tam olarak tanıyabileceğini savlamaktadır. Yazar, Marx'ın materyalist tarih anlayışıyla, insanların bütün hukuksal düşüncelerinin son tahlilde onların ekonomik yaşam koşullarından, ürünleri üretim ve değişim tarzından geldiklerini kanıtlayarak işçi sınıfına bu iş için yardım ettiğini belirtmektedir.⁴² Görüldüğü üzere Marksist görüş, hukukun kaynağının salt kralın veya parlamentonun iradesiyle doğduğu görüşünü kabul etmemektedir.⁴³

Yukarıda görüldüğü üzere Marksistler, hukukun, ekonomik ve toplumsal ilişkilerden doğduğu görüşünü taşımaktadırlar.⁴⁴ Bununla

⁴² Engels F. Hukukçular Sosyalizmi, s. 252.

⁴³ Nitekim Marx, hukukun, üretim biçiminden kaynaklanan toplumsal gereksinimleri ifade ettiği yönünde yapmış olduğu açıklamasının Meclise ve vergi kanunlarına hakaret ettiği gerekçesiyle yapılan yargılamasında hukukun kaynağı sorununa değinmiştir. Marx, geçmiş sosyal alana ait olan ve kaybolan veya kaybolmakta olan sosyal çıkarların temsilcileri tarafından söz konusu çıkarları koruyan kanunları sürdürmenin kamu yararı aleyhine olacağını, toplumun hukuk üzerine kurulduğu savının bir kurgu olduğunu ifade etmektedir. Düşünür, tam aksine, hukukun, topluma dayanmak zorunda olduğunu, toplumda belirli bir zamanda geçerli olan maddi üretim tarzından doğan toplumun çıkar ve gereksinimlerini dile getirmesi gerektiğini, kişilerin kaprislerinden uzak olduğunu belirtmektedir. Marx savunmasında devamla, elinde tuttuğu Kod Napolyon'un çağcıl burjuva toplumunu yaratmadığını, tersine, XVIII. yüzyılda doğan ve XIX. yüzyılda gelişen burjuva toplumunun hukuksal ifadesini yalnızca bu kodda bulduğunu, toplumsal koşullara uygunluğu sona erer ermez bu kodun bir kâğıt demetine dönüşeceğini savlamaktadır. Yazar, eski toplumsal koşullar tarafından yaratılan eski kanunların yeni sosyal gelişmenin temeli yapılamayacağını da savlamaktadır. Bkz. K. Marx, The Trial of the Rhenish District Committee of Democrats, s. 5-6. (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1849/02/25.htm>, Erişim Tarihi, 15.2.2016). Ayrıca Marx, araştırmalarının kendisini devlet biçimlerinde olduğu gibi hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de ileri sürüldüğü gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağını, tam tersine, bu ilişkilerin kökenlerinin maddi varlık koşullarında bulunduğunu ortaya çıkardığını savlamaktadır. Bkz. K. Marx, Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı [Karl Marx'ın Zur Kritik der Politischen Ökonomie, 1859 adlı yapıtını Fransızcasından (Contribution à la critique de l'économie politique, Editions Sociales, Paris 1957) Çeviren; Sevim Belli], Sol Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara 2005, s. 38-39.

⁴⁴ Marksistler üretim ilişkilerine öyle büyük önem vermektedirler ki yalnızca dev-

birlikte onlar ekonomik ilişkilerin hukuka düz bir şekilde yansımadığını, tersyüz bir şekilde yansıdığı görüşünü benimsemektedirler. Gerçekten de Engels'in, Conrad Schmidt'e 27 Ekim 1890 tarihinde yazmış olduğu mektubunda; ekonomik ilişkilerin hukuk ilkeleri biçiminde yansımalarının "tersyüz" (inversion) olduğunu, bu yansımanın, onun bilincine vararak hareket eden kişi olmaksızın devam edeceğini, hukukçunun, "apriori" (önsel) önermeler çerçevesinde davrandığını düşündüğünü, oysaki bu önermelerin gerçekte yalnızca ekonomik yansımalar olduğunu ve bu nedenle her şeyin baş aşağı olduğu, bu ters yüzlülüğün, farkına varılmadığı sürece, ideolojik bakış dediğimiz şeyi oluşturduğunu, karşılıklı olarak ekonomik temeli etkilediğini ve belirli sınırlar içerisinde değiştirebildiğini ifade ederek söz konusu ters yüzlüğü açık bir şekilde belirtmiştir. Yazar bu konuda çeşitli örnekler de vererek, miras hakkının temelini, ailenin gelişme düzeyinin aynı olması koşuluyla, ekonomik bir temel olduğunu, ama örneğin İngiltere'de miras bırakan kişinin mutlak özgürlüğünün, buna karşın, Fransa'da miras bırakan hakkında uygulanan sert ve çok ayrıntılı

letin ve hukukun kaynağı bakımından değil toplumsal devrimin temelini de bu ilişkilerin oluşturduğu görüşünü savunmaktadırlar. Nitekim Marx, varlıklarının toplumsal üretiminde, insanların aralarında zorunlu kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kuracaklarını, bu üretim ilişkilerinin, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşeceğini, bu üretim ilişkilerinin tümünün, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasi üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturacağını ifade etmektedir. Düşünür, maddi yaşamın üretim tarzının, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandıracağını, insanların varlığını belirleyen şeyin, bilinçleri olmadığını, tam tersine, onların bilinçlerini belirleyenin, toplumsal varlıkları olduğunu savlamaktadır. Marx, toplumun maddi üretici güçlerinin, gelişmelerinin belirli bir aşamasında, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşeceklerini, üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkilerin onların engelleri haline geleceklerini, işte o zaman bir toplumsal devrim çağının başlayacağını ifade etmektedir. Yazar, iktisadi temeldeki değişimin, kocaman üstyapıyı az ya da çok bir hızla altüst edeceğini, bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, bilimsel olarak kanıtlanmış iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile hukuksal, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimlerinin, kısacası, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik biçimleri birbirinden ayırt etmek gerektiğini, nasıl ki bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da bu dönemin kendi kendisini değerlendirmesi göz önünde tutularak bir hüküm varılamayacağını, tam tersine, bu değerlendirmeleri maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerektiğini belirtmektedir. Bkz. Marx, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, s. 39-40.

sınırlamaların, yalnızca ekonomik nedenlerden ileri geldiğini kanıtlanmanın çok güç olduğunu, bu güçlüğü rağmen onların da karşılıklı olarak ekonomik alan üzerinde çok dikkate değer bir etki yapacağını, zira mülkün dağılımını etkileyeceğini savlamaktadır.⁴⁵

Bundan başka, Marksistler, hukukun, sadece, ekonomik mübadelelerin gerçek uygulamasının tersyüz bir yansıması olması anlayışını benimsememekte, bunun yanında idealleştirilmiş bir yansıması olduğu fikrini de taşımaktadırlar.⁴⁶ Çünkü Marksistler, hukukun, ekonomik ilişkilerin basit bir yansıması olarak kabul edilmesi durumunda sadece olan şeyin gösterileceğini ve bazı fiillerin sapma olarak kabul edilemeyeceğini, bir başka deyişle hukukun normatif boyutunun açıklanamayacağını farkındadırlar. Marksistlere göre mübadeleler tekrar tekrar oldukça, doğal olarak, insanlar, farklı kişisel olayların ortalamalarını saptayarak onların temel çekirdeğini dikkate alırlar. Eğer kişisel olaylar, temel çekirdekten esaslı bir şekilde ayrılırsa bu durum sapma veya ihlal olarak değerlendirilir. Bu açıdan ekonomik ilişkilerin hukuki yansıması, ekonomik ilişkilerin tam bir kopyası değil, belirli durumlar bakımından idealleştirilmiş bir ortalamayı temsil eden normatif nirengi noktasından ayrılan atipik ve düzensiz fiilleri inceleme eğilimini ifade eder. Bu eğilimin yönü, ortalamada gerçekleşen fiillerden, insanın sosyal varlığının ortak nitelikleri olan normatif durumunun saptanmasına kadar değişen geniş bir yelpazedeki durumların incelenmesidir. Böylelikle, insanların genel olarak ne yapmalarının bekleneceğine ilişkin istatistikî norm eğilimi, insanlardan ne beklendiğine ilişkin moral bir norm hâline dönüşür. Nitekim gelişmiş medeniyete sahip ülkelerde mevcut ticari örf ve adetlerin mahkemeler tarafından sık sık yasal nitelikte bağlayıcı yükümlülükler olarak tanınması, istatistikî bir normun moral bir norm hâline gelmesinin somut kanıtıdır.⁴⁷

⁴⁵ Engels, Engels'ten Berlin'deki Conrad Schmidt'e, s. 243.

⁴⁶ Nitekim Engels, "...Modern bir devlette hukuk yalnızca genel ekonomik duruma tekabül etmekle ve onun ifadesi olmakla kalmamalıdır; ama aynı zamanda, ülke içerisindeki çekişmelere uyarak kendisiyle çelişmeyen, içsel olarak tutarlı bir ifadesi olmalıdır..." şeklinde düşüncesini açıklayarak bu görüşü örtük bir şekilde savunmuştur. Geniş bilgi için bkz. Engels, Engels'ten Berlin'deki Conrad Schmidt'e, s. 242 vd.

⁴⁷ Fazla bilgi için bkz. J. Reiman, *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison Ideology, Class and Criminal Justice*, Third Edition, Macmillan Publishing Company, New York 1990, s. 168.

Marksistlerin hukuk hakkında yaptıkları bir başka saptama hukuksal “kuram” (teori) ile “uygulamanın” (pratiğin) birbirinden farklı olabileceği esastır. Nitekim Marx, hukuksal varoluş ile “uygulamadaki varoluş” (l’existence reelle) birbirleriyle her zaman örtüşmediği için arasında açık bir ayrım yapmaktadır. Düşünür, 1848 Fransız Anayasasının kurduğu haklar dizgesinin hem hakları savunanların hem de hakların kısıtlanmasını isteyenlerin isteklerini eşanlı olarak karşılayabilecek bir “gizilgüç” (potansiyel) taşıdığını, ancak sonul aşamada burjuvazinin isteğinin gerçekleştiğini savunmaktadır. Yazar, söz konusu anayasada özgürlüklerin genel kataloğunun; kişi özgürlüğü, basın, ifade, örgütlenme, toplanma, öğrenim, inanç özgürlüğü gibi ihlal edilmelerini olanaksız kılan anayasal bir üniformaya büründüğünü, bu özgürlüklerden her birisinin Fransız yurttaşlarının koşulsuz hakkı ilan edildiğini, ancak her zaman ayrıksı bir koşul öngörülerek söz konusu özgürlüklerin “başkalarının eşit hakları ve kamu güvenliği” ile ya da doğrudan bu özgürlüklerin birbirleriyle veya çıkartılacak kamu güvenliği ile ilgili kanunlarla çatışmadığı ölçüde geçerli olacağını kararlaştırıldığını belirtmektedir. Marx, Anayasasının gelecekte çıkartılmasını öngördüğü söz konusu organik kanunların⁴⁸ daha sonra düzenin dostları tarafından resmi olarak ilan edildiğini, ancak bütün özgürlüklerin, burjuvazinin bu özgürlükleri kullanırken, öteki sınıfların eşit hakları tarafından engellenemeyeceği bir biçimde düzenlendiğini, bu özgürlükleri “ötekilere” tümenden yasakladığında ya da polis tuzaklarından başka bir şey olmayan koşullar altında kullanılmalrına izin verdiğinde, bunun her zaman, anayasasının buyurduğu “kamu güvenliği”nin burjuvazinin güvenliğinin çıkarına dönüştüğünü savlamaktadır. Yazar, bu yüzden izleyen dönemde, bütün bu özgürlükleri ortadan kaldıran düzenin dostlarıyla söz konusu özgürlükleri isteyen-

⁴⁸ Marx’ın Anayasa hukukuna kazandırdığı önemli bir kavram “organik kanun” kavramıdır. Bu kavramla anayasanın çeşitli konularda çıkartılmasını öngördüğü yasalar kastedilir. Anayasayı tamamlayıcı nitelik taşıyan bu kanunlar “organik kanunlar” olarak adlandırılır. Örneğin Türk Anayasası’nın 34. maddesinin 3. fıkrasında; toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterileceği ifade edilmiştir. Anayasanın çıkartılmasını öngördüğü Kanun 6.10.1983 tarih ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’dur. Bu kanunla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller düzenlenmiştir. İşte Anayasayı tamamlayıcı nitelik taşıyan 2911 sayılı Kanun “organik kanun” olarak adlandırılır.

lerin savlarını haklı olarak anayasaya dayandırdıklarını, zira anayasanın her fıkrasının kendi anti-tezini, daha açık bir deyişle, özgürlüğü ve özgürlüğün ayrıksı durumlarını birlikte içerdiğini, böylelikle özgürlüğün sözüne saygı gösterildiğini ama fiilen uygulanmasının yasal yollarla engellendiği sürece, özgürlüğün gerçek varoluşuna indirilen darbeler ne kadar ölümcül olursa olsun onun anayasal varoluşunun bozulmadığını ve dokunulmamış olarak kaldığını belirtmektedir.⁴⁹

Marksistlerin hukuk hakkında yaptıkları bir diğer saptama; hukukun mübadelenin özgür iradeyle gerçekleştiği varsayımını benimsemeleridir. Bu bağlamda Marksistler, kapitalistler ile işçilerin sahip oldukları şeyler arasındaki farklılıkların; özgür mübadele yoluyla söz konusu iki sınıf⁵⁰ arasında işçi bakımından zorlayıcı bir ilişki doğurduğu görüşünü savunmaktadırlar. Nitekim Marx, bir mübadele ilişkisinde kapitalistin, önde çalışla yürüdüğünü, emek-gücü sahibinin onun emekçisi olarak peşi sıra onu izlediğini, kapitalistin önemli insan pozunda, sırttan, iş bilir; emekçinin ise sıkılğan, çekingen, kendi derisini pazara götüren ve yüzülmekten başka umudu olmayan bir kimse gibi olduğunu belirterek işçi bakımından zorlayıcı bir ilişki doğduğunu ima etmekte,⁵¹ Engels ise; hukuksal açıdan iş sözleşmesinin taraflar arasında özgürce yapılmış sayıldığını, ancak bu özgürlüğün, taraflar arasındaki eşitliğin, yasa tarafından kâğıt üzerinde kurulmasına dayandığını, iki tarafın gerçek iktisadi durumuyla veya sınıflar arasındaki ayrılığın taraflardan birisine verdiği gücün, bu güçlü tarafın öbürü üzerindeki baskısıyla hukukun ilgilenmediğini ve iş sözleşmesi süresi

⁴⁹ K. Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i [K. Marx'ın Der achtzehnte Brumaire des Loies Bonaparte (1852) adlı yapıtını Fransızcasından (Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte, Editions Sociales, Paris 1969) Türkçeye çeviren; Sevim Belli] Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2007, s. 28-29.

⁵⁰ Marksistlere göre toplum temel olarak kapitalist sınıf ve "proletaryan" (emekçi) sınıf olmak üzere ikiye ayrılır. Daha somut bir deyişle Marx ve Engels değişik yazılarında, günümüz çağının, bir başka deyişle, burjuvazi çağının ayrıksı özelliğinin sınıf karşıtlıklarını basitleştirmesi olduğunu, tüm toplumun, giderek daha çok iki büyük kampa, doğrudan birbirlerinin karşısına dikilen iki büyük sınıfa ayrıldığını, bu sınıfların kapitalist ve proletaryan sınıfları olduğunu ifade etmektedirler. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. Parsons, Social Classes and Class Conflict in the Light of Recent Sociological Theory in Sociological Perspectives, Editörler Kenneth Thompson and Jeremy Tunstall, The Open University, Penguin Books 1971.

⁵¹ K. Marx, Kapital Birinci Cilt [Almanca Orijinali; Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie, Band 1, 1867]. İngilizce'sinden (Capital, A Critical Analysis of Capitalist Production, Volume 1, Lawrance and Wishart, London, 1971) Türkçeye çeviren, Alaattin Bilgi, Sekizinci Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2007, s. 179.

boyunca, biri ya da öbürü açıkça vazgeçmedikçe, iki tarafın da aynı haklardan yararlanıyor sayıldığını ifade etmektedir. Bundan da öte Engels, iktisadi koşulların, işçiyi çözüm ona hak eşitliğinin son kırıntılarından da vazgeçmeye zorlaması durumunun bile hukukun umurunda olmadığını ifade ederek⁵² mübadelede işçi bakımından oluşan zorlayıcı ilişkiye vurgu yapmaktadır.⁵³

Marksistlerin hukuk bakımından yaptıkları bir başka saptama, hukukun temelde sınıfsal bir olgu niteliği taşımasıdır. Marksistler, bütün toplumsal olaylardaki gibi hukukun kaynağında da egemen sınıfların istekleri ve gücüne dayalı olarak baskılar bulunduğunu, güçlü egemen sınıflar isteklerini belirli kurallar biçiminde ortaya koyduğu zaman, bu kuralların toplamından oluşan bütünün o egemen sınıfın kendi hukukunu meydana getireceği görüşünü savunmaktadırlar. Marksistler, hukukun sınıfsallığının, hukuku yaratan, ortaya koyan istencin ve gücün sınıfsallığından ileri geldiğini, belirli bir dönemde ve belirli bir toplum da hangi sınıf egemense o sınıfın yönetiminin kendi sınıfsal istekleri ve çıkarları doğrultusunda kendi hukuk düzenini kuracağını, bunun için yasalar çıkaracağını, hukuksal düzenlemeler yaparak düzen oluşturacaklarını ifade etmektedirler. Marksistler, hukuk düzenini meydan getiren hukuksal kuralların temeline inildiği zaman toplumda egemen olan sınıfın çıkarlarını bir anlamda savunduğu, isteklerini gerçekleştirmeye çalıştığının görüleceğini, egemen gücün içinde bulunduğu ve temsil ettiği sınıfın istek ve çıkarlarını düzenlemeyen bir hukuk sisteminin düşünülmemeyeceğini, toplumda hangi sınıf egemense onun hukuk düzeninin geçerli olduğu esasını benimsemişlerdir. Bu görüş sahipleri, egemen sınıf, toplumsal olaylar veya oluşumlar sonucunda değişirse hukuk düzeninin de değişeceğini, yeni gelen egemen sınıfın önceki sınıfın etkisini kaldırarak kendi hukuk düzenini kuracağını, toplumsal sürecin sürekliliğinde yönetici sınıfın değişmesiyle birlikte yeni hukuk dizgelerinin meydan geleceğini, yönetimi eline geçiren sınıfın özelliklerinin kendileriyle birlikte getirdikleri hukuk düzenine de yansıdığını, toplum içindeki güçler arasındaki değişimin, doğal sonuç olarak hukuksal değişmeye yol açacağını ifade etmektedirler.⁵⁴

⁵² Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 86.

⁵³ Engels, evlilik sözleşmesinde de özellikle evlenen yoksul kadın açısından sahte bir rızanın bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Engels, Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, s. 86-88.

⁵⁴ Çeçen, s. 130-131.

Marksistler, hukukun içinden çıktığı devletin sınıflar arası savaşı mın ürünü olduğunu ve bu devletin toplumsal üretimden sorumlu sınıflarca koşullandırılacağını, hukukun, sınıfların ekonomik çıkarları ile birlikte gelişeceğini belirtmektedirler. Marksistler, hukuk tarafından korunan toplumun her zaman o an mevcut olan toplum olduğunu, üretimi yöneten sınıfın refahına hizmet etmekle toplumun gönen- cine hizmet etmiş olunacağını, bu esasın, hukukun bir bütün olarak toplumsal düzenin çıkarı için egemen sınıfın üyelerinin kişisel çıkarları na karıştığı zaman bile geçerli olduğunu belirtmektedirler.⁵⁵

Marksistler, toplumun tüm gereksinimlerinin yasalar kılığında evrensel egemenliklerini kurabilmek için devlet istencinden süzül- mek zorunda olduğunu, asıl sorunun nelerin istendiği olduğunu, dev- let gücünün toplumun değişen gereksinimlerince üretici güçler arası ilişkilerce ve belirli bir sınıfın üstünlüğünce belirleneceğini, yukarıda belirtildiği üzere, toplumun yasalara dayanmadığını, tersine yasaların topluma dayandığını ileri sürerler.⁵⁶

3- Marksistlerin Özel Hukuk-Kamu Hukuku Ayırımı Konusundaki Değerlendirmeleri

Kamu Hukuku-özel hukuk ayrımı konusunda ortaya atılan ölçüt- ler yetersiz olsa da “pedagojik” (eğitim-öğretim) açısından geleneksel bir şekilde idare hukuku, kamu hukuku içerisinde veya kamu hukuku dalları arasında gösterilmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte Marksistlerin konu hakkındaki görüşleri özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda kimi Marksistler hukukun kamu hukuku-özel hukuk olarak bölümlenebile-

⁵⁵ Çeçen, s. 131.

⁵⁶ Çeçen, s. 131-132. Bundan başka Marksistler “adalet” kavramının da sınıfsal bir nitelik taşıdığı görüşünü savunmaktadırlar. Daha açık bir deyişle Marksistler, bir toplumda egemen sınıf hangisi ise o sınıfın adalet anlayışının geçerli olduğunu, egemen sınıfın dışında kalan diğer sınıflar veya toplum kesimlerinin istediği ve savunduğu adalet anlayışının gerçekleşmesinin söz konusu olmadığını, toplumu yöneten sınıfın adalet anlayışının toplumun yönetilmesini sağlayan yasaların belirleyicisi olduğunu, yasalarla gerçekleşen adaletin temelinde o toplumu yöneten sınıfın istencinin yattığını, yönetici sınıfın kendi gücünü kullanarak toplumu iste- diği yönde biçimlendirirken hukuku nasıl araç olarak kullanıyorsa adaleti de bir amaç veya hedef olarak kendi anladığı biçimde ortaya koyacağını ifade etmekte- dirler. Bkz. Çeçen, s. 133.

⁵⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Edis, Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, İkinci Bası, AÜHFY No. 473, Ankara 1983, s. 13-22.

ceği esasını kabul etmemekte, kimileri ise böyle bir bölümlemeyi kabul etseler bile gerek kamu hukukunun gerekse özel hukukun kaynağını ekonomik ve toplumsal ilişkilerin oluşturacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Yukarıda belirtildiği üzere günümüze kadar intikal etmeyen Hukuk Felsefesi Kitabı taslağında Marx hukukun akdi hukuk-“akdi olmayan” (statü) hukuku şeklinde ikiye bölmüş, akdi hukukun özel hukuka, akdi olmayan hukukun ise kamu hukukuna karşılık geldiği esasını benimsemiştir. Taslak kitabında Marx özel hukukun dallarını göstermiş olmasına karşılık kamu hukukunu dallara ayırmamış, bu hukuku tek bir başlık altında göstermiştir. Bununla birlikte Marx üzerinde durulduğu üzere gerek özel hukukun gerekse kamu hukukunun ekonomik ve toplumsal ilişkilerden doğduğu görüşünü benimsemiştir.

Gerek özel özel hukukun gerekse kamu hukukunun temel olarak ekonomik ve toplumsal ilişkilerden doğduğu konusunda en ayrıntılı incelemeyi Engels yapmıştır. Engels, devlet ve kamu hukukunun ekonomik ilişkilerle belirleneceğini, bunların, belirli koşullar altında bireyler arasında var olan normal ekonomik ilişkileri onaylamaktan başka bir şey yapmadığını, durumun “medeni” (özel) hukuk açısından da “evleviyet” (argumentum a fortiori) yoluyla geçerli olduğunu belirtmektedir. Yazar, devletin ve hukukun oluş biçimin çok çeşitli olabileceğini de ifade etmektedir. Engels bu konuda çeşitli örnekler vererek, Birleşik Krallıkta ulusal gelişmeye uygun olarak eski feodal hukuk biçimlerine büyük oranda burjuva içerik vermek, hatta doğrudan feodal ismine burjuva bir anlam yakıştırmak suretiyle alıkonulduğunu savlamaktadır. Yazar, dünyada meta üreticisi bir toplumun ilk dünya hukuku olan Roma hukukunun basit meta sahipleri arasındaki bütün belli başlı hukuksal ilişkileri “satıcı-alıcı, alacaklı-borçlu, sözleşme, hisse senedi vb.” kıyaslanamayacak kadar hassas işleyişi ile birlikte temel alınabileceğini, bunu yaparken de henüz küçük burjuva ve yarı-feodal bir toplumun yararı için bu hukukun ya adli uygulama yoluyla basit olarak bu toplumun düzeyine getirileceğini, kısacası kamu hukukunun oluşacağını ya da sözde bilgili ve ahlakçı hukukçuların yardımıyla yeniden elden geçirileceğini ve o toplumsal duruma uygun düşen, bu koşullarda hukuk açısından bile kötü olacak ayrı bir yasa haline getirilebileceğini, bunun örneğini Prusya hukukunun oluşturduğunu ifade etmektedir. Engels, 1789 yılında yapılan büyük Fransız

devriminden sonra, yine Roma hukuku temel alınmak üzere Fransız Medeni Kanunu kadar klasik olan bir burjuva toplum yasasının hazırlanabileceğini, bu yüzden burjuva hukukunun hükümlerinin, toplumun ekonomik varlık koşullarının hukuksal bir biçimde ifadesinden başka bir şey olmadığını, bu ifadenin koşullara göre iyi ya da kötü bir şekilde yapılabileceğini belirtmektedir.⁵⁸

Engels, devletin, bir kez toplum karşısında bağımsız bir güç haline geldiği durumda kendisinin de artık yeni bir ideoloji yaratacağını, bu bağlamda, meslekten politikacılar, kamu hukuku kuramcıları ve özel hukukçuların gerçekte ekonomik olaylarla bağlantıyı hıleyyle örtbas edeceklerini savunmaktadır. Yazar, her özel durumda, ekonomik olguların, yasa biçiminde onaylanmak için hukuksal konular biçimini almak zorunda olduklarını ve bununla eşanlı olarak, daha önceden yürürlükte olan bütün hukuk dizgesini hesaba katmak gerektiğinden hukuksal biçimin her şey, ekonomik içeriğın ise hiçbir şey olmamak durumunda olduğunu, kamu hukuku ve özel hukukun kendi bağımsız tarihsel gelişmeleri olan, kendi başlarına sistemli bir açıklamaya elverişli ve bütün iç çelişkilerin tutarlı bir biçimde olmaları nedeniyle böyle bir sistemli bir açıklamadan vazgeçemeyen özerk alanlar olarak ele alınacaklarını savlamaktadır.⁵⁹

Marksist hukukçu Paşukanis ise hukukun özel hukuk-kamu hukuku şeklinde ikiye ayrılmasının kabul edilemeyeceğini savlamaktadır. Yazar, hukukun özel ve kamu hukuku olarak bölünmesinin birçok özgül sorun doğurduğunu, zira sivil toplumun üyesi olarak bencil insanın çıkarı ile siyasal bütünlüğün soyut genel yararı arasındaki sınırın ancak soyutlama düzeyinde belirlenebileceğini, bu alanların iç içe geçtiğini, bu yüzden özel çıkarların tam ve arı biçimde varlık kazandığı somut hukuksal kurumları saptamanın olanaksız olduğunu ifade etmektedir. Yazar kamu hukuku ile özel hukuk arasında ayırım yapmanın bir başka zorluğunu, iki hukuk arasında “ampirik” (görgül) bir sınır belirleyen bir hukukçunun, çözüldüğü sanılan sorunla her bir alan içinde, yeniden, ancak bu kez farklı bir soyut sorunsal çerçevesinde karşılaşacağını, bu sorunsalın nesnel ve öznel hukuk arasındaki karşıtlık biçiminde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yazar, öznel kamu

⁵⁸ Engels, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, s. 55-56.

⁵⁹ Engels, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, s. 56.

haklarının aslında, nesnel hukukun kurallarıyla temsil edilen nesnel genel yararın hüküm sürmesi gereken bir alanda, yeniden dirilen ve dönüşüme uğrayan özel hakları ve dolayısıyla özel çıkarları temsil ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, temel ve ilkel katmanı konu edinen özel hukukta, öznel hukuk kavramları çok sayıda ve güvenle kullanılıyor olsa da bu kavramların kamu hukuku kuramındaki kullanımının yanlış anlamalara ve çelişkilere yol açtığını, bu yüzden kamu hukuku kuramlarının gülünç sayılabilecek derecede zorlama, yapay ve tek yanlı kurgularla doluyken, özel hukukun, yalınlığı, açıklığı ve olgunluğu ile belirginleşeceğini ifade etmektedir. Yazar, öznel yetkilendirme yönüyle hukuksal biçimin, bencil ve yalıtık özel çıkar sahiplerinden oluşan bir toplumda doğduğunu, bütün ekonomik yaşamın bağımsız iradeler arasında uyuşma ilkesine göre kurulduğu için her bir toplumsal işlevin az ya da çok yansımali bir hukuksal nitelik kazanacağını, bir başka deyişle, her toplumsal işlevin eşanlı olarak bu işlevi yerine getirene ait olan bir hakkı da doğuracağını belirtmektedir. Ancak yazar, siyasal toplumda özel çıkarların doğası gereği, burjuva toplumunun ekonomisindeki gelişkinliğe ve önem ulaşamayacağı için öznel kamu haklarının geçici, gerçek köklerinden yoksun ve belirsizlikten kurtulamayacak bir şey olarak ortaya çıktığını, ayrıca, devletin, hukuksal bir üstyapı kurumu da olmadığını yalnızca “öyleymiş gibi düşünülebileceğini” ifade etmektedir.⁶⁰

Paşukanis, hukuksal kuramın; yasama organının, yürütme organının ve diğer birimlerin haklarını, örneğin, borç verenin alacak hakkıyla özdeşleştiremeyeceğini zira bunun nesnel ve genel devlet yararının egemenliğiyle, yalıtık bireysel çıkarların yer değiştirmesi anlamına geleceğini, eşanlı olarak her hukukçunun hukuksal biçimi bozmadan bu haklara hiçbir esaslı içerik tanınamayacağını da bilincinde olduğunu ifade etmektedir. Yazar, kamu hukukunun, özel hukuk biçimlerinin siyasal alandaki yansımından başka bir şey olmadığını veya genel olarak hukuk olma niteliğine sahip olmadığını, toplumsal işlevin, basit bir toplumsal işlev gibi ve hukuk kuralının da basit bir düzenleyici kural gibi değerlendirilmesi girişimlerinin hukuksal biçimin ölümü

⁶⁰ B. E. Paşukanis, Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm [(Rusça orijinali, Obshchaia teoriia prava i Marksizm: Opyt kritiki osnovnykh iuridicheskikh poniatii, 1924) Fransızcasından (La Théorie du Droit et le Marxisme, 1926)'dan çeviren; Onur Karahanoğulları], Birikim Yayınları, İstanbul 2002, s. 102-103.

anlamına geldiğini, hukuksal biçimin ve hukuksal ideolojinin ortadan kaldırılmasının gerçek koşulunun bireysel çıkarla toplumsal çıkar arasındaki karşıtlığın aşıldığı bir toplumsal durum olduğunu savunmaktadır. Paşukanis, burjuva toplumunu diğer toplumlardan ayırt eden özelliğ in genel yararın özel yararlardan ayrılması ve bunların birbirine karşıt olması olduğunu, genel çıkarın, söz konusu karşıtlık çerçevesinde, kendiliğ inden özel çıkar biçimini, bir başka deyiş le, "hukuk" biçimini alacağını, bunun dışında, devlet örgütlenmesinin hukuksal yönünü oluşturan unsurların yalıtık ve karşıt özel çıkarlar şemasına tam olarak uyan unsurlar olduğunu ifade etmektedir.⁶¹

Paşukanis, A.G. Gojchbarg'ın haklı olarak kamu hukuku ve özel hukuk kavramlarının ayrılmasına bile karşı çıktığını Gojchbarg'a göre hukukun özel ve kamu hukuku olarak bölünmesinin hukukçular için iyi olmadığını, onun yalnızca en gerici hukukçularca tanındığı görüşünü savunduğunu belirtmektedir.⁶²

Paşukanis, Gojchbarg'ın kamu hukuku özel hukuk ayrımının isabetsizliği düşüncesini gerekçelendirmek için; serbest ticaret ve devle-

⁶¹ Paşukanis, s. 103. Paşukanis, Kotljarevskij'in seçim hukukuna ilişkin değerlendirmeye yaparken (A.S. Kotljarevskij, Vlasti pravo [Hukuk ve Otorite], Moskova 1915, s. 25) "anayasal devlette seçmen, anayasada ifadesini bulan devlet düzeninin yüklediğ i belirlenmiş bir işlevi yerine getirir. Fakat hukuk devleti bakış açısına göre, seçmene sadece bir işlev tanımak, buna bağı lı olan hakkı göz ardı etmek mümkün değildir" görüşünü savunduğunu, kendisinin de bu görüşü desteklediğini, işlev ve hakkın birbirinden ayrılmasını kabul etmenin burjuva mülkiyetin toplumsal işleve dönüşmesi kadar olanaksız olduğunu belirtmektedir. Yazar yine Kotljarevskij'in seçmenin özne l oy hakkını reddedersek "temsilcilerin seçilebilirliğ i tüm hukuki anlamını yitirir ve teknik bir soruna, elverişlilik sorununa indirgenir" derken de haklı olduğunu, zira burada amaç birliğ ine dayanan teknik yerindelik ile özel çıkarların ayrılması ve karşıtlaşması üzerine inşa edilen hukuki yapının zıtlığıyla karşılaştığımızı, temsili sistemin, tüm hukuki niteliğ ini, seçmenlerin hakları için adli veya idari-adli güvenceler getirilmesine borçlu olduğunu, taraflar arasındaki uyumsuzluk ve adli sürecin burada da hukuki üst yapının temel unsuru olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Paşukanis, kamu hukukunun ancak anayasa hukuku olarak, daha somut bir deyiş le, kral, parlamento, alt ve üst meclisler, hükümet ve temsili meclis gibi karşılıklı çatış an güçlerin ortaya çıkmasıyla hukuki değerlendirmenin konusu haline geldiğ ini, idare hukuku açısından da aynı şeylerin geçerli olduğunu, idare hukukunun içeriğ inin bir yandan yönetilenlerin öte yandan bürokratik hiyerarş i temsilcilerinin haklarının güvencesi ile sınırlı olduğunu, ayrıca, eskiden kolluk hukuku olarak adlandırılan idare hukukunun teknik kurallarla siyasi ve diğ er çözümlerin bir karışımını temsil edeciğ ini belirtmektedir. Bkz. Paşukanis, s. 103-104 dn. 25.

⁶² A.G. Gojchbarg, Chozjajstvennoe pravo (İktisadi Hukuk), s. 5'den naklen, Paşukanis, s. 104.

tin ekonomik yaşama karışmaması ilkelerinin XX. yüzyılda aşıldığını, ekonomik yaşamdaki sınırsız bireysel keyfiliklerin bütünüün çıkarlarına zarar verdiğini, işçi sınıfı devrimi yaşamamış ülkelerde bile kamu hukuku ile özel hukukun karışımı birçok kurumun bulunduğunu, iktisadi faaliyetlerin esas olarak devletin elinde bulunduğu ülkelerde medeni hukuk kavramlarının diğer kavramlara göre sınırlarını belirlemenin artık anlamsız olduğu saptamalarına dayandığını, ancak bu mantık yürütmenin bir dizi yanlış anlamaya dayandığını, siyasal uygulamalardaki şu ya da bu yönelimin tercih edilmesinin kavramlar arasındaki farkın kuramsal temelleri bakımından belirleyici olmadığını, örneğin, ticari ilişkiler temelinde kurulan ekonomik ilişkilerin pek çok zararlı sonucunun bulunduğunu, ancak bundan “mücadele değeri” ile “kullanım değeri” kavramlarının kuramsal temeli bulunmadığı sonucunun çıkartılamayacağını, ayrıca pek yeni de olmayan özel hukuk ile kamu hukuku alanlarının iç içe geçtiği saptamasının, eğer bu iki kavramı ayırt edemezsek anlamsız olacağını, zira bağımsız varlığı olmayan şeylerin nasıl iç içe geçebileceğini sormaktadır. Yazar, Gojchbarg’ın itirazlarının, kamu hukuku ve özel hukuk soyutlamalarının, tarihsel bir gelişmenin ürünü değil, sadece hukukçuların hayal güçlerinin bir ürünü olduğu düşüncesine dayandığını, gerçekte hukuksal biçimin ayırt edici özelliğinin tam da bu karşıtlık olduğunu, hukukun kamu hukuku ve özel hukuk olarak bölünmesinin hem tarihi hem de mantıki açıdan hukuksal biçimi belirleyeceğini ifade etmektedir. Paşukanis, bu karşıtlığı basitçe yok sayarsak “gerici” hukuk uygulamalarını aşamayacağımızı, tersine, onların kullandığı, biçimsel ve skolastik tanımları kullanmak zorunda kalacağımızı belirtmektedir.⁶³

Paşukanis, “kamu hukuku” kavramının, ancak hareketi içinde, kendisini karşıtıyla tanımlayıp özel hukuku ittiği ve yine kendi çekim merkezi olarak özel hukuka döndüğü hareketi içinde gelişebileceğini ifade etmektedir. Yazar, özel hukukun, aslında genel olarak hukukun tanımlarından başka bir şey olmayan temel tanımlarını hukuk kuralından yola çıkarak bulma girişiminin ancak biçimsel ve cansız, dolayısıyla iç çelişkilerden bağımsık olmayan yapılar doğuracağını, hukuksal yetkilendirmenin, kendisini destekleyen özel çıkar olmadan kolayca kendi karşıtına bir başka deyişle (zira her kamu hakkı aynı zaman-

⁶³ Paşukanis, s. 104-105.

da bir yükümlülüktür) hukuksal yükümlülüğe dönüşen soyut bir şey haline geldiğinde, işlev olarak hukukun da hukuk olma niteliğini yiti-receğini, borcun ödenmesine ilişkin “alacaklının hakkı”nın yalın, anlaşılır ve doğal iken örneğin parlamentonun bütçeyi oylama hakkının o derece belirsiz, istikrarsız ve sorunlu olduğunu ifade etmektedir. Yazar, özel hukukta uyuşmazlıkların Ihering’in tanımlamasıyla hukuksal belirtiler düzeyinde tartışıl-sa da burada kuşku konusu haline gelen şeyin hukuk biliminin temeli olduğunu, hukuk bilimini toplumbilimi veya ruhbilime dönüştürme tehlikesi yaratan yöntemsel belirsizlikler ve duraksamaların kaynağının da bu olduğunu belirtmektedir. Paşukanis, ayrıca, söz konusu yöntemsel belirsizlikler ve duraksamaların kamu hukuk alanındaki kavramların istikrarsızlığı ve zayıflığının somut bir göstergesi olduğunu da ifade etmektedir.⁶⁴

Buraya kadar görüldüğü üzere Marksistler kapitalist düzend e veya klasik olarak yapılan idare hukuku tanımlarını kabul etmemektedirler. Zira Marksistler kapitalist düzend e İdarenin kamu hizmeti görme işlevini yerine getirmek yerine egemen sınıf olan burjuvazinin hizmetinde olan bir araç olarak görmektedirler.⁶⁵ Marksistlere göre İdare zengin veya egemen sınıfın hizmetinde bir araç olduğuna göre acaba idare hukukunun “hukuk” olup olmadığı sorusu sorulabilir. Bu

⁶⁴ Paşukanis, s. 105-107.

⁶⁵ Yürütme veya İdare görevlilerinin çoğunluğu emekçi sınıfını oluşturmalarına karşın bu sınıf mensuplarının nasıl olup da kapitalist sınıfın hizmetinde olduğu sorusu sorulabilir. Marx bu soruyu doğrudan yanıtlamasa da İdarede çalışan kamu görevlilerinin halktan soyutlanacağı görüşünü savunmaktadır. Daha açık bir deyişle Marx, yönetici grubun üyelerinin, köy topluluklarından koparılmasını “Losreissung”, (yabancılaşma) olarak adlandırarak daha önce aristokrat konumunda olanların avam halk, kısacası, topluluk içine dönmeleri yönündeki eğilimi engellediğini ifade etmektedir. Düşünür, yöneticilerle avam halk kitlesi arasındaki uçurumun derinleşmesinin, aynı zamanda, akrabalık ilişkilerinde, bu iki grup arasında köprülerin kurulmasını engelleyecek kadar büyük bir uçurumun oluşmasında da kendisini gösterdiğini, bu uçurumun, gerçekten, erken devlette avamdan kimseleri, siyasal erk için yapılan yarışmanın dışında bırakacağını, bu yoldaki engellerin ancak yeni bir ideoloji geliştiği zaman ortadan kalkacağını savlamaktadır. P. Skalnik, *Bir Süreç Olarak Erken Devlet in Erken Devlet* (Kuramlar Veriler Yorumlar) Çeviren Alâeddin Şenel, Derleyenler Henri J.M. Claessen ve Peter Skalnik, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 268. İdare bünyesinde çalışan kamu görevlileri halktan kolaylıkla kopacağına kendileri emekçi sınıfına dâhil olsa bile kolaylıkla onların kapitalistlerin hizmetine gireceği açıktır. Zira kamu görevlilerinin halktan kopmaları onların kolaylıkla sınıf bilinçlerinin kaybolmasına yol açar.

soruyu da Marx yanıtlamış ve güçlülerin hizmetinde bir araç olan hukukun da “hukuk” olduğu sonucuna varmıştır. Daha açık bir deyişle Marx, üretimin her biçiminin kendi hukuksal ilişkilerini, kendi yönetim biçimi gibi olguları doğuracağını, bu incelik ve anlayıştan yoksunluğun tam anlamıyla birbirleri arasında organik bir bağ bulunan şeyleri olumsal bir ilişkiye, diğer deyişle, salt düşünce bağlantılarına koymakta kendisini göstereceğini, bu yüzden burjuva iktisatçılarının örneğin “en güçlüünün hak sahibi olduğu” (Faustrecht) döneme oranla, üretimin çağcıl polis ile daha kolay olduğu basit görüşünü benimzediklerini ifade etmektedir. Yazar, bununla birlikte burjuva iktisatçılarının unuttukları şeyin “en güçlüünün hakkının” (Faustrecht) bir hukuk ilişkisi olduğunu ve onların “hukuk devleti”nde başka bir biçim altında da olsa varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir.⁶⁶

Marksistler kapitalist düzende veya klasik olarak yapılan idare hukuku tanımlarını kabul etmedikleri gibi yine yukarıda belirtildiği üzere idare hukukunun tanımı içerisinde geçen “devlet”, “hukuk” ve kamu hukuku” kavramlarına da farklı bir içerik vermektedirler. Bu bağlamda Marksistler kapitalist düzende özellikle tekelci kapitalist düzende idare hukuku bakımından önem taşıyan çeşitli varsayımlarda bulunmuşlardır. İnceleme konumuz açısından önem taşıyan iki temel varsayım bulunmaktadır. Bunlarda ilki kapitalist düzende “güçlü yürütme veya icra” olgusuyla karşı karşıya kalınacağı, ikincisi ise bu düzende askeri harcamaların sürgit bir şekilde artma eğiliminde olacağıdır. Marksistlerin bu varsayımlarını daha derin bir şekilde kavrayabilmek açısından öncelikle “tekelci kapitalizm” kavramı üzerinde durulması faydalı olacaktır.

II- TEKELCİ KAPİTALİZM

Kapitalizmin gelişme aşamaları bakımından en ayrıntılı analizleri yaklaşık 100 yıl önce Lenin yapmıştır. Yapmış olduğu analizler günümüzde bile gerçekliğini koruduğu için⁶⁷ Lenin’in analizlerinden konuya giriş yapmak uygun olacaktır.

⁶⁶ Marx, Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı, s. 243-244.

⁶⁷ Tekelci kapitalizmin Amerika Birleşik Devletlerinde boyutu konusunda bkz. Huberman, s. 15-19, Türkiye’deki boyutları konusunda bkz. M. Sönmez, Kırk Haramiler Türkiye’de Holdingler, 3. Baskı, Özlem Yayınevi, İstanbul 1988.

Lenin, günümüzde rekabetin tekele dönüştüğünü, bu durumun üretimin toplumsallaşmasında büyük bir ilerleme sonucunu doğurduğunu, özellikle teknik yetkinleşme ve buluşlar alanında bu durumun bariz bir şekilde görüleceğini belirtmektedir. Yazar, üretimin toplumsal hale gelmesine karşın, mülk edinmenin özel kalmakta devam ettiğini, toplumsal üretim araçlarının küçük bir azınlığın mülkiyetinde kaldığını, şeklen kabul edilen serbest rekabetin genel kadrosunun sürüp gittiğini ve bir avuç tekelinin halkın geri kalan kısmı üzerindeki boyunduruğunun yük kez daha ağır, duyulur ve göz yumulmaz duruma geldiğini ifade etmektedir.⁶⁸

Lenin, günümüzde artık büyük ve küçük yapımevlerinin teknik yönden gelişmiş ve geri kalmış işletmeler arasında bir rekabetin söz konusu olmadığını, kendi zorbalıklarına ve tahakkümlerine boyun eğmek istemeyen küçük işletmelerin tekeller karşısında boğulması gerçeğiyle karşılaştığımızı savlamaktadır. Lenin bu durumun kapitalizmin gelişmesinin en yeni aşaması olan emperyalizmle karşı karşıya kaldığımızı gösterdiğini belirtmektedir.⁶⁹

Lenin, emperyalizm aşamasına geçişte temel rolü bankaların üstlendiğini, bu aşamaya geçişte bankaların rolünü hesaba katmazsak tekellerin gerçek gücü ve rolü konusundaki bilgimizin çok yetersiz, eksik ve sınırlı kalacağını savunmaktadır.⁷⁰ Bundan da öte yazar, tasarruf sandıkları ve postanelerin de kapitalist ekonominin toplumsallaşmasında bankalarla rekabet etmeye başladığını, bunların “ademi merkezîyetçi”, bir başka deyişle, etkileri daha büyük sayıda yerel birimlere, daha uzak yerlere, daha geniş bir nüfus kesimine yayılan kurumlar olduğunu belirtmektedir. Düşünür, eski kapitalizmin gününü doldurduğunu, yenisinin ise bir geçiş dönemini yaşadığını, tekeller ile serbest rekabeti uzlaştırmak için “değişmez ilkeler” ve “somut bir amaç” peşinde koşmanın boşuna bir çaba olacağını savlamaktadır.⁷¹

⁶⁸ V. İ. Lenin, Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, [V.İ.Lenin’in İmperyalizm kak noveşy etap kapitalizma, (1916) adlı yapıtını Fransızcasından (L’Imperialisme, stade suprême du capitalisme, Editions Sociales, Paris 1962) Çeviren; Cemal Süreya] Sol Yayınları, Onüçüncü Baskı, Ankara 2013, s. 28.

⁶⁹ Lenin, s. 29, 33.

⁷⁰ Emperyalizm aşamasına geçişte bankaların rolü ve mali oligarşi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Lenin, s. 34-65.

⁷¹ Lenin, s. 33, 41, 49.

Lenin, kapitalizmin, kapitalist emperyalizm haline ancak gelişmesinin belirli ve çok yüksek bir düzeyinde, kapitalizmin esas özelliklerinden bazıları kendi karşıtlarına dönüşmeye başladığı zaman, kapitalizmin yüksek bir ekonomik ve toplumsal yapıya geçiş döneminin bazı öğelerinin, bütün gelişme çizgisi boyunca biçimlenip belirlediği zaman gelebildiğini belirtmektedir. Yazar, bu süreç içinde, ekonomik yönden de önemli olayın, kapitalist serbest rekabetin yerine kapitalist tekellerin geçmesi olduğunu, serbest rekabetin, kapitalizmin ve genel olarak meta üretiminin temel niteliği olduğunu, tekelin ise serbest rekabetin tam karşıtını oluşturduğunu, ama serbest rekabetin, büyük üretime geçerek, küçük üretimi saf dışı bırakarak, büyüğün yerine daha büyüğünü geçirerek, üretimdeki ve sermayedeki yoğunlaşmayı tekellerin doğduğu ya da tekelleri doğuran bir noktaya değin götürerek, gözlerimizin önünde tekel durumuna dönüştüğünü, karteller, sendikalar ve tröstlerin, milyarları-trilyonları çekip çeviren az sayıda bankanın onlarla birleşip kaynaşan sermayeleri olduğunu, aynı zamanda tekellerin, kendisinden çıkmış oldukları serbest rekabeti yok etmediğini, onun üstünde ve yanında var olduğunu, bu şekilde iyice keskin, şiddetli sürtüşmelere ve çatışmalara yol açtığını, tekelin, kapitalizmden daha yüksek bir düzene geçiş olduğunu belirtmektedir.⁷²

Lenin, emperyalizmin, kısa olarak, kapitalizmin tekeli aşaması şeklinde tanımlanabileceğini, bu tanımlamanın temel öğeyi kapsadığını, çünkü bir yandan mali sermayenin, birkaç tekeli büyük banka sermayesinin, tekeli sanayi gruplarının sermayesiyle kaynaşmasının bir sonucu olduğunu, öte yandan, dünyanın paylaşılmasının⁷³ da herhangi bir kapitalist devletçe el konmamış bölgelere kolayca yayılan sömürge politikasından tamamıyla paylaşılmış yeryüzü topraklarının tekellerin mülkiyetine geçmesi için uygulanan sömürge politikasına geçişi ifade ettiğini savlamaktadır.⁷⁴

Lenin, ekonomik özülle emperyalizmin tekeli kapitalizm olduğunu, yalnız bunun bile emperyalizmin tarih içerisindeki yerini belirlemeye yeteceğini, zira serbest rekabet toprağında ve bütünüyle

⁷² Lenin, s. 94-95.

⁷³ Kapitalistlerin dünyayı paylaşımı konusunda bkz. Lenin, s. 72-81.

⁷⁴ Lenin, s. 96.

serbest rekabetten doğan tekelin, kapitalist rejimin daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik düzene geçişini ifade ettiğini belirtmektedir.⁷⁵

Lenin, emperyalizmin şu beş temel özelliği kapsadığını belirtmektedir. Bunlar, a- üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır, b- banka sermayesi, sına i sermayeyle kaynaşmış ve böylelikle “mali-sermaye” temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır, c- sermaye ihracının, meta ihracından ayrı olarak özel bir önem kazanmıştır, d-dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tek elci kapitalist birlikler kurulmuştur, e- en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesinin tamamlanmıştır. Yazar, emperyalizmin; tekellerin ve mali-sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı, sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin⁷⁶ tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizm olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷

Lenin, tek elci kapitalizm veya emperyalizmin başlıca dört temel belirtisinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, tek el, daha yüksek bir gelişim aşamasına ulaşmış üretimin yoğunlaşmasından doğmuştur ki bunun kuramsal temsilcileri; tek elci kapitalist gruplar, karteller, sendikalar ve tröstlerdir. İkincisi, tek eller, özellikle kartelleşmiş kömür ve demir sanayisini içeren ana-sanayi kollarında başlıca hammadde kaynaklarına el konmasını gerektirmiştir. Üçüncü olarak, tekellerin bankalardan çıkmış olup önceden mütevazı birer aracı olan bankalar, günümüzde mali-sermaye tek elini ayakta tutmuşlardır. Son olarak ise tek eller, sömürgecilik siyasetinden doğmuş, mali sermayenin, sömürge siyasetinin bir sürü “eski” dürtüsüne, hammadde kaynakları için, sermaye ihracı için, “nüfuz bölgeleri” bir başka deyişle, kârlı işlemler, ayrıcalıklar, tek el kârları gibi bölgeleri için, en sonu, genellikle ekonomik önem taşıyan topraklar için savaşımı da eklemiştir.⁷⁸

⁷⁵ Lenin, s. 132.

⁷⁶ Büyük güçlü ülkeler tarafından dünyayı paylaşımı konusunda bkz. Lenin, s. 82-93.

⁷⁷ Lenin, s. 95-96.

⁷⁸ Fazla bilgi için bkz. Lenin, s. 132-133.

Lenin, tekelci kapitalizmin, kapitalizmdeki bütün çelişkileri güçlü bir şekilde ağırlaştıracağını, yüksek fiyatların ve kartellerin zorbalığının bunun açık kanıtı olduğunu, çelişkilerdeki bu ağırlaşmanın, dünya mali-sermayesinin kesin zaferiyle açılmış olan geçici tarihsel dönemin en büyük itici gücü olduğunu belirtmektedir.⁷⁹

Lenin, tekel veya emperyalizm olgusunun güçlü icra eğilimi yaratacağını örtük olarak savunmaktadır. Daha açık bir deyişle yazar, söz konusu olgunun oligarşiyi, özgürlük eğilimi yerine egemenlik eğilimi, sayıları gitgide artan küçük ya da zayıf ulusların zengin ya da güçlü birkaç ulus tarafından sömürülmesinin, emperyalizme, onun asalak ve çürümüş bir kapitalizm haline getiren ayırt edici özellikler kazandırdığını, burjuvazinin gitgide artan bir ölçüde sermaye ihracından gelen kazançlar ve “kupon kırpmak”la yaşadığını, “rantiye (getirimci)-devlet”in tefeci-devletin yaratılmasının gitgide daha belirgin biçimde emperyalizmin eğilimlerinden biri olarak ortaya çıktığını savlamaktadır. Ancak yazar, bu çürüme eğiliminin, kapitalizmin hızlı gelişmesini önleyeceğini sanmanın yanlış olacağını, söz konusu gelişmenin önlenemeyeceğini, emperyalist dönemde, bazı sanayi kollarının, burjuvazinin bazı katmanlarının, bazı ülkelerin, bu eğilimlerden birini ya da ötekini, küçük ya da büyük ölçüde gösterdiklerini, genel olarak, kapitalizmin, eskiye göre çok daha büyük bir hızla geliştiğini, bu gelişmenin, yalnızca genellikle gitgide daha eşitsiz hale gelmekle kalmayıp gelişme eşitsizliğinin, sermaye bakımından İngiltere gibi en zengin ülkelerin çürümesinde kendisini özellikle gösterdiğini belirtmektedir.⁸⁰

Lenin, tekelci kapitalizmin otoriter eğilimler yanında savaş harcamalarını da körükleyeceğini savlamaktadır. Yazar, bu körüklemenin yalnızca günümüzde olmadığını geçmişte de bunun görüldüğünü, zira kapitalizmin asalak olduğu ve çürüdüğünü⁸¹ ifade etmektedir. Daha açık bir deyişle Lenin, İngiliz-Boer savaşının henüz tazeliğini yitirmemiş izlenimleriyle Hobson’un, emperyalizmle maliyecilerin çıkarları arasındaki savaş taahhütleri ve siparişlerinden kazanılan kâr artışları arasındaki bağı anlatırken onun şu görüşünü nakletmektedir. “Bu kesinlikle asalakça siyaseti yürütenler, kapitalistlerdir; ancak, aynı

⁷⁹ Lenin, s. 133.

⁸⁰ Lenin, s. 134.

⁸¹ Kapitalizmin asalak olduğu ve çürümesi konularında ayrıntılı bilgi için bkz. Lenin, s. 106-116, Huberman, s. 29-44.

itici nedenler bazı özel işçi gruplarını da etkilemektedir. Birçok kentte, büyük sanayi kolları, hükümetin iradesine göre hareket etmektedir; metalürji ve gemi yapım merkezleri, emperyalizme, önemli ölçüde bağımlıdır". Lenin, Hobson'un, eski imparatorlukların gücünü ekonomik asalaklık ile ordunun bağımlı haklardan meydan getirilmesinin zayıflattığını, bunlardan birincisinin ekonomik asalaklık geleneği olduğunu, egemen devletin bununla, kendi yöneten sınıfını zenginleştirmek ve sakin dursunlar diye alt sınıflarına rüşvet vermek için eyaletlerini, sömürgelerini ve bağımlı ülkeleri sömürdüğü görüşünü taşıdığını naklederek böylesi bir rüşvetin ister şeklen ister ekonomik bakımdan olanaklı olması için, yüksek kârların, daha açık bir deyişle, yüksek tekel kârlarının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Lenin, Hobson'un, ordunun bağımlı haklardan meydan getirilmesi bakımından İngiltere'nin çok ileri gittiğini, Hindistan'da kazanılan savaşların çoğunun yerliler tarafından oluşturulan askeri birlikler tarafından kazanıldığını, Mısır ve Hindistan'da pek çok sürekli ordunun İngilizlerin komutası altına verildiğini, Güney Afrika dışında Afrika kıtasındaki bütün savaşların İngiltere adına yerliler tarafından kazanıldığı görüşünü de nakletmektedir.⁸²

Lenin, Hilferding'in, ulusların bağımsızlık hareketinin, Avrupa sermayesini, en değerli ve en umut veren sömürü alanlarında tehdit ettiği ve Avrupa sermayesinin ancak askeri güçlerini durmaksızın arttırmak yoluyla egemenliğini koruyabildiği görüşünün oldukça isabetli olduğunu belirtmektedir.⁸³

Lenin, Avrupalı güçlerin sömürgelerinin, 1876 yılında olduğu gibi Afrika kıtasının onda-birisini geçmediği sıralarda, sömürge siyasetinin de tekelciliğin dışında ve bir çeşit "ilk işgal" hakkının çerçevesinde gelişebildiğini, ama 1900 yılında Afrika'nın onda-dokuzunun ele geçirildiği ve dünyanın paylaşılması gerçekleştiği zaman, kaçınılmaz olarak bir sömürge tekeli çağının açıldığını, bunun sonucu olarak da dünyanın bölüşülmesi ve yeniden bölüşülmesi yolunda son derece şiddetli bir savaşımın başladığı görüşünü savunmaktadır.⁸⁴

⁸² Lenin, s. 109-110.

⁸³ Lenin, s. 130.

⁸⁴ Lenin, s. 133.

Lenin, tekelci kapitalizmin savaş kışkırtıcılığı veya körükleyiciliği yapmasının onun doğasından kaynaklandığını savlamaktadır. Daha açık bir deyişle yazar, üretici güçlerin gelişmesi ile sermaye birikimi arasında ve mali-sermaye için sömürgelerin ve “nüfuz bölgelerinin” paylaşılmasında mevcut oransızlıkların ortadan kaldırılması bağlamında kapitalizmin bulunduğu her yerde savaştan başka bir aracın bulunmadığını belirtmektedir.⁸⁵

Kapitalizmin mevcut durumda tekelci kapitalizme dönüştüğü konusunda Marksistler arasında âdeta bir uzlaşma bulunmaktadır. Hatta Marksist düşünürlerden Arzumanyan mevcut durumda tekelci kapitalizmin tekelci devlet kapitalizmine dönüştüğünü savlamaktadır.⁸⁶

⁸⁵ Lenin, s. 105.

⁸⁶ Zira Arzumanyan’a göre üretimin artan yoğunlaşması ve sermayenin “birikimi” (temerküzü), özel tekellerle devlet tekellerinin gitgide daha fazla birbirine karışması, uluslararası devlet tekelleri birliklerinin ve örgütlerinin ortaya çıkışı, ekonominin askerleştirilmesi ve silahlanma yarışı, kapitalizmin açgözlü sömürme işlerini tek bir merkezde, diğer deyişle milletin tümüne karşı olan çok güçlü olan bir avuç tekelci birlikte toplanmıştır. Yazar, toplumun üretici güçlerinin gittikçe artan bir kısmının dev tekellerin denetimi altında bulunduğunu, dev “şirket birliklerinin” (konsorsiyumların) kârlarını durmadan arttırdıklarını belirtmektedir. Yazar, kapitalist toplumlarda mali oligarşinin egemenliğini maskeleyerek yarayan yeni olaylar belirlediğini, ancak yalnızca görünüşlerin söz konusu olduğunu, gerçekte, bugünkü kapitalizmin bağrında ortaya çıkan bu yeni süreçlerin burjuva toplumunun ekonomik ve siyasi yaşamında mali oligarşinin saltık gücünün durmadan arttığını, burjuvazinin savunucularının kapitalizmin dönüşümlerini övmek ve mali sermayenin egemenliğini inkâr etmek için yüzeydeki bu görünüşlere başvurduklarını belirtmektedir. Bununla birlikte, yazar, olayların görünüşüyle özü birbirine bütünüyle uygun olsaydı bilimin “varlık sebebinin” (raison d’état) kalmayacağını, bilimin asıl görevinin, olayların özünü keşfetmek, olayların niye o şekilde değil de bu şekilde göründüklerini kanıtlamak olduğunu ifade etmektedir. Yazar, geçekte burjuva devleti çeşitli şekillere bürünse de onun içeriğinin hep aynı olduğunu, bunun de her zaman burjuvazinin diktatörlüğü olduğunu savlamaktadır. Yazar, emperyalizm devrinde burjuva devletin, mali sermayenin egemenliğinin aracı haline geldiğini, kapitalist girişimlerin hisse senetli şirketler şekline bürünmekle sermayede bir dağılıma olduğu, bir başka deyişle, sermayenin halka veya tabana yayılması izlenimini verdiğini oysa burada mali oligarşinin en uygun bir biçime bürünmesinden başka bir şeyin söz konusu olmadığını, tekelci devlet kapitalizminin gitgide büyüdüğünü savunmaktadır. Arzumanyan, büyük şirketlerin zenginleşmesini sağlayan devlet siparişlerindeki bolluğun birçok üretim kolunda önemli bir rol oynadığını, Stanford Araştırma Enstitüsünün yaptığı bir ankette, gelişme ritmi en hızlı olan 100 şirketin kaynaklarının %30’unu devlet siparişlerinin meydana getirdiği, oysa gelişme ritmi en düşük olan 100 şirket için bu oranın %2,5 olduğunu ortaya konulduğunu, tekelci burjuvazinin devlet bütçesini babasının çiftliği haline getirdiğini belirtmektedir. Bkz. A. Arzumanyan, Dünya Kapitalizminin Bugünkü Buhranı (A. Arzumanyan’ın Krizis mirovogo

Yazar, tek elci kapitalistlerin ekonomik ve mali güç ve kudretlerini özenle sakladıklarını, bununla birlikte, onların kapitalist toplumun ekonomik ve siyasi yaşamı üzerinde etkilerinin gittikçe daha fazla hissedildiğini, büyük kapitalist ülkelerin nüfusunun çok küçük bir kısmının milli servetin en büyük kısmını elinde tuttuğunu belirtmektedir. Arzumanyan, tek elci kapitalizmin tek elci devlet kapitalizmine dönüşmesinin, burjuva toplumunun en güçlü tekellerinin ekonomik ve siyasal alanlardaki gücünü artırdığını belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, bu dönüşümün kapitalist toplumun gelişme aşamalarında bir değişikliğin meydana getirmediği gibi kapitalizmin en son evresi olan emperyalizmden ayrı bir evre de oluşturmadığını belirtmektedir. Yazar, burjuva ülkeleri içinde tekellerin egemenliğini güçlendiren bu dönüşümün, burjuva devletini, "değişimcilerin" (revizyonistlerin) bizi inandırmak istedikleri gibi emeğin çıkarlarıyla sermayenin çıkarlarını tarafsız bir şekilde garanti edecek, sınıflar üstü bir güç, bir çeşit egemen haline getirmek gibi bir sonuç doğurmayacağını da ifade etmektedir. Yazar, bu sürecin gerçek niteliğinin, tekellerin gücüyle devletin gücünü, tekelleri zengin etmek, devrimci güçleri ezmek, kapitalizmi kurtarmak ve saldırgan savaşlar amacını güden tek bir düzenek haline getirmekten ibaret olduğunu savlamaktadır.⁸⁷

Arzumanyan, tekellerin, daha başlangıçtan itibaren, banka sermayesiyle sanayi sermayesinin şahıs sahip ve yönetici birliğini, mali oligarşi ve devlet cihazı arasındaki sahip ve yönetici şahıs birliği ile tamamlamaya uğraştıklarını, ancak salt bununla da yetinmediklerini, devleti, mali sermaye yararına, kapitalist yeniden üretim sürecine doğrudan doğruya müdahale ettirdiklerini savlamaktadır. Yazar, kapitalistlerin bu bağlamda ekonomideki çeşitli devletleştirme şekillerini ve devletin ekonomiyi düzenlemek için aldığı her önlemi kendi çıkarlarına tabi kıldıklarını, devletin, mali sermayenin işlerini yöneten bir komite olurken, kapitalist ekonominin tekellere dayanmakta devam ettiğini, bu durumun, tek elci devlet kapitalizminin, emperyalizmin içeriğini değiştirmedeğini açıkça gösterdiğini belirtmektedir. Hatta yazar, tek elci devlet kapitalizminin, tersine olarak, bu kapitalizmin üretim içerisindeki sınıfların durumunda köklü hiçbir değişiklik meydana

kapitalizma na sovremennom etape adlı eserinin Fransızcaya çevrilmiş olan üç bölümünü çeviren: Orhan Suda), Sol Yayınları, Ankara 1966, s. 49-50.

87 Arzumanyan, s. 49-50.

getirmeksizin, burjuva toplumunun bütün yaşamı üzerinde tekellerin egemenliğini artırdığını ifade etmektedir. Yazar, üstelik bu durumun, sınıf çıkarlarını uzlaştırmak, emekle sermaye arasında bir uyum yaratmak şöyle dursun emek ile sermaye arasındaki, ulusun çoğunluğu ile tekel sahipleri arasındaki uçurumu gittikçe derinleştirdiğini vurgulamaktadır.⁸⁸

Arzumanyan, burjuva devletin, çeşitli ekonomik önlemleri alırken sosyal “lafeliğine” (demagojiye) geniş ölçüde başvurduğunu, faaliyetini sınıflar üstü bir görünüme büründürmeye çalıştığını, işçi sınıfına ve demokratik halk tabakalarına bazı tavizler vermek zorunda kaldığını belirtmektedir. Yazar, bütün bunların tek amacının; kamuoyunu şaşırtıp aldatarak genel refah devleti, sınıfların kaldırılması, gelir dağılımının adil bir hale getirilmesi gibi konularda burjuva ideologlarının gevezeliklerine yeni bir şekil vererek kapitalist rejimi kurtarmak olduğunu ifade etmektedir. Yazar, gerçekte ise emperyalist devletin güttüğü politikanın, yalnızca, zenginleşmesini kolaylaştırdığı mali oligarşinin çıkarlarına yaramakta olduğunu savunmaktadır.⁸⁹

Arzumanyan; tekeli devlet kapitalizminin, tekellerin egemenliği ve muazzam gücünün, halk kitlelerinin felaketlerinin, yoksulluğunun, yoksunluklarının, savaşların ve dünyayı sarsan derin siyasi ve sosyal çelişmelerin tek kaynağı olduğunu açıkça ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu bakımdan tekellerin, toplumun gittikçe genişleyen tabakalarının ve halkın tümünün kendilerine karşı ayaklandıklarını gördüklerini ifade etmektedir.⁹⁰

Arzumanyan, Lenin gibi kapitalist düzenin güçlü icra eğilimi taşıdığını ima etmekte, savaşı ise açık ve kesin bir şekilde körüklediğini savunmaktadır. Daha açık bir deyişle yazar, devlet kapitalizminin gelişmesinin, kapitalizme siyasi ve ekonomik kararlılık getirmediğini, tersine II. Dünya Savaşından beri kapitalizmin kararsızlığının önemli ölçüde arttığını, bu rejimin, kısmi ve geçici olsa da bir kararlılık sağlayamayacağını gösterdiğini ifade etmektedir. Yazar, burjuva kuramcılarının, gerçeğin bir başka tablosunu çizmeye uğraştıklarını, tekeli devleti öven ve savaştan bu yana kapitalist ülkelerin üretiminde bir

⁸⁸ Arzumanyan, s. 50.

⁸⁹ Arzumanyan, s. 50-51.

⁹⁰ Arzumanyan, s. 51.

artma meydana geldiği olgusuna dayanan burjuva propagandasının “tam istihdam” ve kapitalizmin, buhran olmaksızın gelişme çağının başladığını büyük gürültülerle ilan ettiklerini, militarizmi, kapitalizmi kurtaracak her derde deva bir şey olarak göstermeye uğraştığını belirtmektedir. Arzumanyan, kapitalist rejimin yeni sarsıntılar doğuran ve kendi yıkımını hazırlayan büyük bir kararsızlık içinde olduğunu savlamaktadır.⁹¹

III. MARKSİST KURAMIN GÖRÜŞLERİNİN TÜRK İDARE HUKUKUNA YANSIMASI KONUSUNDA BİR ÖRNEK

Yukarıda Marksistlerin devlet, hukuk ve kamu hukuku hakkındaki görüşlerinin incelenmesinden anlaşılacağı üzere kapitalist düzende güçlü yürütme/idare yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Marksist kuramın bu görüşünün kapitalist bir düzende yürürlükte olan idare hukuku üzerine önemli etkileri olacaktır.

Türkiye 1980’li yıllardan itibaren küresel ölçekte artan bir hızla görülen liberalizm, 1990’lı yıllardan itibaren hızlı bir şekilde görülen “küreselleşme” (globalization) akımlarına uyarak tam anlamıyla kapitalist veya neo-liberal bir ülke haline gelmiştir. Bu kısımda Marksistlerin kapitalist düzende güçlü yürütme/idare yönünde bir eğilim olduğu varsayımının Türk idare hukuku bakımından geçerliliği sınanacaktır. Bu açıklamalardan sonra Türk idare hukuku açısından güçlü yürütme/idare olgusu üzerinde durulması uygun olacaktır. Bu konu üzerinde durulurken yine Marksistlerin kapitalist düzende güçlü yürütme/idare konusu üzerindeki somut görüşlerine temas edilecektir.

Geleneksel kapitalist ülkeleri temsil eden Batıda kökeninde yürütme zayıf olarak örgütlenmiştir. Gerçekten de Duverger’in belirttiği üzere Batıda, geleneksel olarak demokrasi fikri ile zayıf yürütme arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu bağıntı nedeniyle Avrupa ülkelerinde yürütme az veya çok zayıf bir şekilde örgütlenmiştir.⁹² Yürütmenin zayıf bir şekilde örgütlenmesinin temel olarak iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, demokrasinin tarihsel gelişim sürecidir. Daha açık bir deyişle, Avrupa’da demokrasiler, otoriter rejimlere

⁹¹ Arzumanyan, s. 51-52.

⁹² Bkz. M. Duverger, *La VI^e République et le Régime Présidentiel*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1961, s. 15.

karşı olarak, onların yerine aşamalı olarak kurulmuştur. Kurulan demokrasilerde meclisler, monarşi rejimlerinin yanı başında doğmuş ve en önemli kurumlar olarak örgütlenmiştir. Meclislerin temel rolü ise monarşilerin gücünü sınırlandırmak olmuştur. Bu durum, doğal olarak, demokratik devletin temel unsuru olan mecliste bulunan milletvekillerinin rolünü artırmış, otokrat devletin temel unsuru olan icranın ayrıcalıklarını sınırlandırmıştır. Uygulanan bu alışkanlıklar sonucu, devlet bütünüyle demokrasiye geçse bile bir gelenek yaratılmıştır. Bir başka deyişle, icranın zayıf olması gerektiğini doğuran nedenler bütünüyle ortadan kalksa bile icraya olan güvensizlik sürüp gitmiştir. Bu bağlamda demokrasilerde icra organı hiçbir şekilde monarşik kökenini unutamaz. Bu durum, Avrupa'da niçin güçlü bir icraya karşı husumet olduğunu ve onun neden daha küçük bir şekilde teşkilatlandırıldığını açıklayabilmektedir.⁹³

Avrupa'da yürütmenin zayıf bir şekilde örgütlenmesinin ikinci nedeni, ülkelerin ekonomik yapısı ve ekonominin dayandığı ideolojidir. Gerçekten de Avrupa ülkelerinde uygulanan liberal kapitalizm, zayıf hükümetler öngörmekte ve hükümetin görevlerini askeri ve güvenlik işleriyle sınırlandırarak onun "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (*laissez faire, laissez passer*) oyununu bulandırması istenmemektedir. Bu bağlamda siyasi liberalizm ve ekonomik liberalizm birleşerek olağan zamanlarda yürütmenin zayıf bir konumda tutulması konusunda anlaşmışlardır. Bunun birinci gerekçesi, güçlü bir hükümetin "baskıcı" (*opprimeur*) bir tutum takınacağı, ikincisi ise onun "tertipçi" (*planificateur*) olacağıdır.⁹⁴

Kuşkusuz kapitalist anlayış, icra veya idarenin her zaman zayıf bir şekilde örgütlenmesini savunmamaktadır. Kimi durumlarda toplumun karmaşa veya ayaklanmaya karşı korunması gerekmektedir. İşte bu yüzden liberal kapitalist anlayışa göre hükümet, koşulların ve durumun gereklerine göre iyi ve kötü olabilir. Bu bağlamda liberal kapitalist anlayış, kamu düzeni tehlike altına girdiği veya devrim tehdidi altında bulunduğu hallerde güçlü bir hükümeti tasvip etmekte, bu gibi olağanüstü durumlar dışında "silik" (*effacé*) hükümeti tercih etmektedirler. Bununla birlikte Duverger, Batı toplumlarının ekonomik

⁹³ Duverger, s. 16.

⁹⁴ Duverger, s. 17.

gelişme sonucunda göreceli olarak bolluğa kavuştuğu durumlarda halkın devrimlerden korkusunun gittikçe azaldığını ve sosyal düzenin de gittikçe pekiştiği için durumun istikrarlı bir hale kavuştuğunu, bu durumun liberal kapitalist destekçilerinin icra organına yönelik çelişkili tutumunu, daha açık bir deyişle, icra organına karşı güvensizliğin gittikçe yaygın hale gelerek onun biraz biraz silikleşmesini açıklayabileceğini belirtmektedir.⁹⁵

Marksistler, liberal kapitalizmin sonundan ve tekelci kapitalizmin başlangıcından itibaren parlamentonun inişe geçtiği ve yürütmenin güçlendirildiği konusunda âdeta bir oydaşı içerisinde bulunmaktadır. Nitekim politika bilimi alanında Marksist kurama önemli katkı sağlamış bulunan Nicos Poulantzas, tekelci kapitalizmin başlangıcından itibaren parlamentonun inişe geçmesi ve yürütmenin güçlendirilmesinin devletin belirgin bir vasfını oluşturduğu görüşünü savunmaktadır. Bununla birlikte yazar, devletin tekelci kapitalist düzendeki ekonomik rolünün, rekabetçi kapitalizmin liberal devletinin ekonomiye müdahale etmediği yollu bir düşünceye götüremeyeceği gibi yürütme erkinin güçlendirilmesinin de alabildiğince güçlü bir parlamento ve hemen hemen olmayan bir yürütme erkiyle donatılmış bir liberal devlet imgesinin meşrulaştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, devlet idaresi-bürokrasinin devletten devlete değişiklik göstermekle birlikte burjuva devletin örgütlenme ve işleyişi içinde her zaman önemli bir yere sahip olduğunu, ancak yürütme erkinin güçlendirilmesinin tekelci kapitalizmin başlangıcından itibaren iş başında olduğunu ve zaten bu olgunun liberal devletten müdahaleci devlete geçişi mühürlediğini belirtmektedir. Poulantzas, yürütmenin güçlendirilmesi olgusunun mevcut şekillerinin tümüyle yeni olduğunu ve eşitsiz derecelerle gelişmiş kapitalist ülkelerin tümünü ilgilendirdiğini, yalnızca Fransa'ya özgü olmadığını savlamaktadır.⁹⁶

Aslında Marksistler, kapitalist devletin, kapitalizmin hangi aşamasında bulunulursa bulunulsun icranın güçlendirilmesi yönünde görünmez bir eğilim taşıyacağını zira yukarıda ayrıntılı bir şekilde görüldüğü üzere devletin kapitalist burjuva sınıfının egemenliğini sağ-

⁹⁵ Duverger, s. 17.

⁹⁶ N. Poulantzas, *State, Power, Socialism* [Orijinali, *L'Etat, Le Pouvoir, Le Socialisme*, Presses Universitaires de France 1978'den İngilizceye çeviren; Patrick Camiller], Verso Yayınları, London, Newyork 2000, s. 217.

layan bir araç olduğu görüşünü taşımaktadırlar. Nitekim Paşukanis, sınıf egemenliğinin ve dışa karşı savaşın örgütlenmesi olarak devletin, hukuksal yorumlanmaya gereksinim duymadığı gibi buna kesinlikle olanak da tanımayacağını, bu alanın, düpedüz “yerindelik” ilkesinden başka bir şey olmayan sözde “hikmet-i hükümet” düşüncesinin hüküm sürdüğü bir alan olduğunu ifade etmektedir. Yazar, devletin bu yönünün tersine, piyasa mübadelesinin teminatı olarak otoritenin hukuki dilde ifade edilebilmekle kalmayacağını, kendisinin de yalnızca hukuk olarak görüldüğünü, bir başka deyişle, soyut nesnel kuralla bütünüyle karışacağını ifade etmektedir. Paşukanis, bu yüzden devletin tüm işlevlerini kavramaya çalışan hukuksal devlet kuramının kaçınılmaz olarak yetersiz olduğunu, onun devlet faaliyetlerinin sadık bir yansıması olamayacağını ve gerçekliğin ideolojik, başka deyişle, bozulmuş bir yeniden üretiminden başka bir şey veremeyeceğini belirtmektedir.⁹⁷

Paşukanis, örgütlenmemiş biçimde olduğu gibi örgütlenmiş biçimde de sınıf egemenliğinin devlet iktidarının resmi alanı olarak tanımladığımız alanından daha geniş olduğunu, burjuvazinin egemenliğinin, hükümetin, bankalar ve kapitalist gruplar karşısındaki bağımlılığında olduğu kadar her bir çalışanın işverenine bağımlılığı ve devlet görevlilerinin egemen sınıfla sıkı bağılılığı olgusunda da ifadesini bulacağını, sayısının sonsuz biçimde çoğaltılabileceği bütün bu olguların resmi hukuksal ifadesinin bulunmadığını, ancak bunların işçinin burjuva devletin yasasına, yargısına ve benzerlerine tabi olması gibi resmi hukuksal ifadesi olan olgularla tam olarak uyumlu olduğunu belirtmektedir. Yazar, araçsız, doğrudan sınıf egemenliğinin yanı sıra toplumdaki ayrılmış özgül bir iktidar olarak resmi devlet iktidarı biçiminde dolaylı ve yansılı bir egemenliğin de oluşacağını, böylelikle mübadelenin çözümlenmesinde karşılaşılan güçlükler kadar önemli güçlükler getiren devlet sorununun doğduğunu ifade etmektedir. Paşukanis, sömürü ilişkisinin “bağımsız” ve “eşit” meta sahibi iki taraf arasındaki bir ilişkinin, işçinin emek gücünü sattığı ve bunu kapitalistin de satın aldığı bir ilişki şeklinde gerçekleştiği oranda sınıfın siyasal iktidarının kamusal iktidar biçimini kazanacağını belirtmektedir.⁹⁸

⁹⁷ Paşukanis, s. 141-142.

⁹⁸ Paşukanis, s. 142, 145.

Marksistler, kapitalist düzendeki hukuk devleti ilkesinin bir aldatmaca olduğu görüşünü benimseyerek söz konusu ilkenin İdarenin gücünü artırma eğilimini sınırlayamayacağını ima etmektedirler. Nitekim Paşukanis, "hukuk devleti" (rechtstaat) ilkesinin bir aldatmaca olduğunu, bu ilkenin, dinsel ideolojiyi parçalayarak onun yerini aldığını ve burjuva egemenliği gerçeğini kitlelerin gözünden gizlediği için tam olarak burjuvaziye uygun düşen bir aldatmaca olduğunu savunmaktadır. Yazar, hukuk devleti ideolojisinin dinsel ideolojiden daha uygun olduğunu, zira hukuk devleti ideolojisinin gerçekliğe dayanmasına karşın, gerçekliği hiçbir biçimde yansıtmayacağını ifade etmektedir. Yazar, otoritenin "genel irade", "hukukun gücü" biçimiyle bu toplum bir pazarı temsil ettiği oranda burjuva toplumunda gerçekleşeceğini belirtmektedir. Yazar, bu bakış açısından kolluk düzenlemelerinin Kantçı "başkasının özgürlükleri ile sınırlı özgürlük" düşüncesinin somutlaşması olarak da görülebileceğini ifade etmektedir.⁹⁹ Paşukanis, Lorenz Stein'in, toplumun üstünde konumlanan ideal devlet ile toplum tarafından benimsenen devleti, bir başka deyişle, sınıf devletini karşı karşıya koyduğunu, bununla, büyük toprak sahiplerinin ayrıcalıklarını güvence altına alan mutlakıyetçi feodal devleti ve burjuvazinin ayrıcalıklarını güvenceye alan kapitalist devleti kastettiğini, ancak bir kez bu tarihsel gerçeklerden kopulursa devletin yalnızca Prusyalı bir memurun kuruntusu olarak veya değer üzerine dayanan mübadele ilişkisi koşullarının soyut bir güvencesi olarak görüneceğini, bununla birlikte tarihsel gerçeklikte toplumun üzerinde konumlanan devletin kısacası hukuk devletinin kendi karşıtı olan "burjuvazinin işlerini yürütme komitesi" olarak gerçeklik kazanacağını ifade etmektedir.¹⁰⁰

Paşukanis, pazarda karşılaşan eşit ve özgür mal sahiplerinin yalnızca soyut devralma ve devretme ilişkisinde bu nitelikleri taşıyacaklarını, gerçek yaşamda küçük tüccar ile büyük tüccar, çiftçi ile toprak sahibi, batmış borçlu ile onun alacaklısı, işçi ve kapitalistin her türlü bağımlılık ilişkileri ile birbirilerine bağlandıklarını ifade etmektedir. Yazar, söz konusu sayısız somut bağımlılık ilişkilerinin devlet örgütlenmesinin gerçek temelini oluşturduğunu, bununla birlikte hukuk devleti kuramına göre her şeyin sanki bunlar yokmuş gibi geliştiğini

⁹⁹ Paşukanis, s. 150.

¹⁰⁰ Paşukanis, s. 150-151 dn. 17.

ifade etmektedir. Yazar, ayrıca, devlet yaşamının türlü siyasal güçlerin, daha açık bir deyişle, sınıfların, partilerin, her türlü grubun mücadelesinden oluşacağını, devlet düzenineğinin gerçek kaynaklarının da burada gizli olduğunu, hukuksal kurama bu hususun da anlaşılmasız geldiğini belirtmektedir. Paşukanis, hukukçunun olaylara uyum sağlamak konusunda az çok bir esneklik ve yetenek gösterebileceğini, örneğin, yazılı hukukun yanı sıra devlet uygulamasında doğmuş yazılı olmayan kuralları da hesaba katabileceğini, ancak bu durumun onun gerçeklik karşısındaki genel tavrında hiçbir değişiklik yapmayacağını ifade etmektedir. Yazar, hukuksal doğru ile tarihsel ve toplum bilimsel araştırmanın amacı olan doğru arasında bir uyumsuzluk olmasının kaçınılmaz olduğunu, bu durumun yalnızca toplumsal yaşamın donmuş hukuksal biçimleri bir kenara iten devingenliğinden ve bu nedenle hukukçunun çözümlenmelerinde hep biraz geriden gelmeye mahkûm olmasından kaynaklanmadığını, zira eğer hukukçu, değerlendirmelerinde olaylarla “günü gününe” (a jour) olsa bile değerlendirmelerini toplumbilimcilerden farklı yapacağını ifade etmektedir.¹⁰¹

Paşukanis, salt hukukçunun, önemli toplumsal olguları ve bu arada yürütmenin güçlendirilmesi olgusunun bilincine varamayacağını örtük olarak benimsemektedir. Yazar, hukukçunun hukukçu olarak kaldığı sürece, tüm diğer bireysel veya toplumsal güçlere karşıt özerk bir güç olarak devlet kavramından hareket edeceğini, tarihsel ve siyasal bakış açısına göre etkili bir sınıf örgütlenmesinin veya bir partinin kararlarının, meclisin ya da başka bir devlet kurumunun kararları kadar hatta bazen onlardan da önemli hale geleceğini, ancak hukuksal bakış açısının bu tip olguları sanki yokmuş gibi kabul ettiğini savunmaktadır. Yazar, hâlbuki hukuksal bakış açısı bir yana bırakılırsa, parlamentonun her kararında sadece devletin bir işleminin değil, fakat bencil bireysel, sınıfsal veya herhangi bir diğer gruba ait amaçlarla hareket eden belirli bir grup veya hizip tarafından alınmış bir kararın da fark edilebileceğini belirtmektedir. Paşukanis, kuralcılığın en aşırı kuramcısı olan Kelsen’in bu noktadan kalkarak devletin ancak düşüncenin bir nesnesi olarak, kural ve yükümlerin kapalı bir sistemi olarak var olduğu sonucuna vardığını, kamu hukuku kuramının konusunun bu soyut halinin hukuk uygulayıcılarını korkutmuş olduğunu, ger-

¹⁰¹ Paşukanis, s. 151-152.

çekte hukuk uygulayıcılarının, kullandıkları kavramların, yalnızca saf mantığın dünyasındaki yerini değil, özellikle bu haksız dünyadaki kesin pratik değerini de akıllarıyla olmasa da en azından sezileriyle fark edeceklerini, en tuhaf düşlerin bile gerçekliğ e dayanması gibi hukukçuların devletinin de ideolojik doğasına rağmen nesnel bir gerçekliğ e bağlı olduğunu, bu gerçekliğin her şeyden önce, tüm maddi ve insani unsurlarıyla devlet aygıtının kendisi olduğunu ifade etmektedir.¹⁰²

Paşukanis, burjuvazinin, devletin hukuksal kavranışını, kuramlarının temelini yerleştirdiğini ve uygulamaya taşımış olduğunu, bunu da ünlü "olduğu kadar" ilkesini gözeterek yaptığını ifade etmektedir.¹⁰³ Bu bağlamda Paşukanis, diğerlerinden çok daha önce dünya pazarında egemenliğini sağlayan ve ada ülkesi olması sayesinde kendisini güvende hisseden İngiliz burjuvazisinin "hukuk devleti" ilkesini gerçekleştirmekte diğer burjuvazilerden daha ileri gittiğini, iktidarı kullananların rollerini, bir başka deyişle, nesnel bir kuralı somutlaştırma rollerini aşmamaları için en etkili güvencenin devlet iktidarı ile tekil özneler arasındaki ilişkilerde hukuksallık ilkesinin en sistemli gelişiminin devlet organlarının burjuvazi dışındakilere bağımsız bir mahkemenin yargı yetkisine tabi olması ile sağlandığını belirtmektedir. Yazar, Anglosakson dizgesinin, burjuva demokrasisinin bir çeşit kutsanması olduğunu, ancak burjuvazinin farklı tarihsel koşullarda en kötü olasılıkla "mülkiyetin devletten ayrılması" veya "Sezarcılık" olarak nitelendirilebilecek bir sistem ile yetinmeye de hazır olduğunu, bu durumda içeride işçi sınıfına karşı bir çizgi ve dışarıda da emperyalist politika izleyen yönetici hizbin sınırsız baskıcı keyfi yönetimi ile görünüşte "kişinin kendi kaderini özgürce belirlemesi" için sivil hayatta gerekli alanı yarattığını ifade etmektedir. Paşukanis, Kotljarevski'nin "özel hukukun bireyciliği, genel olarak sivil istibdatla uyumludur. Fransız Medeni Kanunu devlet düzeninde, siyasal özgürlüğün eksik olduğu ve ayrıca bu özgürlüğe karşı, 18 Brumaire'de açıkça ortaya çıkmış bir ilgisizliğin görüldüğü bir dönemde doğmuştur. Böylesi bir özel hukuk özgürlüğü, sadece çeşitli devlet faaliyetleri ile uyum sağlamakla kalmaz ayrıca bu faaliyetlere belirli bir yasallık niteliği de verir." sözünün isabetli olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² Paşukanis, s. 152.

¹⁰³ Paşukanis, s. 154.

¹⁰⁴ Paşukanis, s. 154 dn. 21.

Paşukanis, gerçekte burjuvazinin sorunun diğer boyutunu, diğer deyişle, sınıflı toplumun yalnızca, meta sahiplerinin karşılaştığı bir pazar olmadığı ancak eşanlı olarak devlet aygıtının çok güçlü bir silah olarak ortaya çıktığı acımasız bir sınıf savaşımının muharebe alanı olduğu gerçeğini de hiçbir zaman kuramsal saflık adına gözden yitmediğini, bu muharebe alanındaki ilişkilerin “kişi özgürlüğünün, insanların bir arada yaşaması için zorunlu olan en az kısıtlanması” şeklindeki Kantçı hukuk tanımının ruhuna uygun olarak ortaya çıkmayacağını belirtmektedir. Paşukanis, Gumpłowich’in “bu tür bir hukuk hiçbir zaman var olmamıştır, zira birilerinin özgürlüğünün derecesi sadece diğerlerinin egemenlik derecesine bağlıdır. Bir arada yaşama kuralının, bir arada yaşama olasılığıyla değil, birilerinin diğerlerine egemenliğiyle belirlenir” derken son derece haklı olduğunu ifade etmektedir. Paşukanis, iç ve dış siyasette güç unsuru olarak devlet anlayışının, burjuvazinin “hukuk devleti” kuramı ve pratiğine getirmek zorunda olduğu bir düzeltme olduğunu, burjuva egemenliği sarsıldığı oranda bu düzeltmelerin daha da tehlikeli hale geldiğini, “hukuk devleti” ilkesinin hızlı biçimde içeriksiz bir gölgeye dönüştüğünü ve en sonunda sınıf savaşımının olağanüstü şiddetlenmesinin burjuvaziyi, hukuk devleti maskesini tamamen çıkarıp atmaya ve devlet iktidarının toplumun bir sınıfının diğerleri üzerindeki örgütlenmiş şiddeti olma niteliğini açığa çıkarmaya zorladığını ifade etmektedir.¹⁰⁵

Marksistler, anayasanın parlamentoya verdiği görev ve yetkileri konusunda meclisin edilgen ve daraltıcı bir tutum takındığını buna karşın yürütme veya idarenin anayasada tanınan görev ve yetkilerini daima aşma eğilimi taşıyacağı görüşünü örtük bir şekilde savunmaktadırlar. Nitekim Marx bu konuda bir örnek vererek, 1848 Fransız Anayasasının gerçek iktidarı başkana verdiğini, buna karşılık, ulusal meclisin manevi iktidarını güvence altına almaya çalıştığını, hâlbuki yasa yoluyla manevi iktidar yaratmanın olanaksız olduğunu, ayrıca, başkanın tek dereceli seçimle bütün Fransızlara seçtirilmesini, anayasanın, bir kez daha kendi ortadan kaldırılışına yol açacağını ifade etmektedir. Düşünür, daha somut bir deyişle, Fransa’nın oylarının ulusal meclisin 750 üyesine dağılırken burada tersine bir kişide top-

¹⁰⁵ Paşukanis, s. 154-155.

lanacağını, her milletvekilinin yalnız şu ya da bu partiyi, şu ya da bu kenti hatta salt 750 kişiyi seçme zorunluluğunu, bir insan üzerinde eşyadan daha fazla titizlik gösterilmediği bu seçme işlemi temsil ettiği halde, o başkanın, ulusun seçtiği kişi anlamına geldiğini ve onun seçiminin, egemen halkın dört yılda bir oynadığı koz olduğunu, seçilmiş ulusal meclisin, seçilmiş ulusal meclisle metafizik bir ilişki içerisinde olmasına karşın, seçilmiş başkanın ulusla kişisel bir ilişki içerisinde olduğunu belirtmektedir. Yazar, ulusal meclisin çeşitli üyelerinde ulusal ruhun başka başka yönlerini temsil etse de bu ulusal ruhun asıl olarak başkanda cisimleşeceğini, başkanın meclis karşısında bir çeşit tanrısal bir hakka sahip olduğunu, onun, halkın lütfuyla orada olduğunu savlamaktadır. Ayrıca Marx, Bakanlar Kurulu veya yürütmenin yapısal olarak parlamenter rejimi sarsma eğilimi taşıyacağını ima etmektedir.¹⁰⁶

Marksistlerin icra veya yürütmenin görev ve yetkisini daima taşıma eğiliminde olduğunu savunan bu görüşleri günümüzde tam anlamıyla yalın bir gerçek hâline gelmiştir. Her şeyden önce günümüzde yasa yapımında “üstünlük” (inisiyatif) meclisten hükümete geçmiştir. Daha açık bir deyişle, günümüzde yasa, iktidar partilerinin ve hükümetin iradesinin ifadesi niteliğine dönüşmüş, bu bağlamda, siyasal parti çoğunluğuna dayalı parlamenter dizgelerde yasama organı, hükümetlerin iradesinin ve idare tarafından hazırlanmış metinlerin ilke kez H. Laski tarafından tanımlanan “kayıt bürosu” (registration chamber) haline dönüşmüştür. Bundan da öte parlamentonun zayıflamasına paralel olarak devlet ile milletvekili arasındaki temsil bağı da kopmuştur.¹⁰⁷ Bu bağlamda yasama tarafından kişi hak ve özgürlüklerinin korunmasının zayıflaması da yasanın genel niteliğinin de tartışma götürmesinden ileri gelmiş, hukukun oluşum tarzında da yasanın önemi azalmıştır. Kanun hükmünde kararnamele bir yandan yürütmeyi güçlendirmiş, öte yandan, birçok düzenleyici işlem kategorisi ile birlikte yasa mevcut olduğu zaman bile onunla sadece uzaktan ilişkisi olan yoğun bir yükümlülükler ağı örülmüş, yasama üstünlüğünü elinde tutan yürütme, meclis gündem ve çalışmasına da egemen olarak, metinler üzerinde ciddi ve derinleştirilmiş bir çalışmayı çoğu kez engellemiştir. Bu konu-

¹⁰⁶ Marx, Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i, s. 30-31, 38.

¹⁰⁷ Poulantzas, s. 222-223, İ. Ö. Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, Genişletilmiş 4. Baskı, AFA Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 83.

da gece yarısı yasaları denilen yasama oturumunun son bir iki haftasına sıkıştırma yönündeki uygulamayı anımsamak gerekir.¹⁰⁸

Günümüzde yasama organının yürütme veya idare üzerindeki denetim işlevinin yerine getirilmesinde de yasama organı aleyhine zayıflıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda meclisin denetim, inceleme, araştırma, eleştiri, önerme, tavsiye yetkileri hemen tüm demokrasilerde katı bir biçimde sınırlanmış ve budanmıştır. Yine parlamento-nun idari sorumluluğunun, hukuken ve özellikle fiilen yürütme erkini doruklarına doğru yoğun bir biçimde yer değiştirmesi, meclisin idare üzerindeki yetkilerinin sonul olarak kısıtlanmasına, hükümetin parlamento karşısında özerkleşmesine ve idarenin ulusal temsiliyetten uzaklaşmasına yol açmıştır. Bundan da öte muhalefet özellikle de Majestelerinin muhalefeti rolüyle yetinmediğinde ilk darbeye maruz kalsa da yetkilerdeki söz konusu sınırlamalar çoğunluk milletvekillerini de aynı biçimde etkilemiş, onlar da hükümetin “kurşun askeri” (foot-soldiers) ve “oy verme makinesi” (voting-fodder) konumlarına indirgenmişlerdir.¹⁰⁹ Yine meclis komisyonlarının oluşum ve çalışma genel olarak denetim işlevinde olduğu gibi özgürlüklere ilişkin konularda da etkili olmaktan uzak kalmıştır.¹¹⁰

Tekelci kapitalizmin icra organının gücünün artırılması yönündeki eğilimi Türk idare hukukunu da etkilemekten geri kalmamıştır. Nitekim bu eğilime uygun olarak devleti kapitalist veya zengin sınıftan emrinde bir araç olarak kabul eden 12 Eylül Cuntası 1982 Anayasası'na koyduğu hükümlerle devlet yapısı içerisinde yürütme organını güçlendirmiştir. Bundan da öte devlet otoritesinin genel zaafının yanı sıra, 1961 Anayasası'nın yürütme organına yeterince güç vermediği görüşü de zamanın cunta başı Orgeneral Kenan Evren'in Anayasası tanıtma konuşmalarında da sık sık ifade edilmiştir. Örneğin Evren bir konuşmasında, “Devletin ve günlük hayatın bütün yükünü sırtında taşıyan yürütmenin, arz ettiği bütün hayati ehemmiyete rağmen, arka plana itilmiş ve işlemez hale gelmiş olması, 1961 Anayasası'nın belki de en büyük ve tashih kabul etmez zaafını teşkil etmiştir. Yürütme, o anlayış ve hukuki durum içinde kaldıkça ve bırakıldıkça, Devlet bir ayağı

¹⁰⁸ Kaboğlu, s. 83-84 ve dn.1.

¹⁰⁹ Poulantzas, s. 222.

¹¹⁰ Kaboğlu, s. 84.

olmayan ve koltuk değneğiyle yürüyen bir insan olmaktan öteye geçemezdi... (Y)eni Anayasa, Devlet yapısı ve faaliyetleri itibarıyla bu sakıncayı giderecek bir tarzda bina edilmiştir." şeklinde beyanda bulunarak yürütme organının güçlendirilmesine açıkça destek vermiştir.¹¹¹

Az önce 12 Eylül Cuntasının Anayasaya koyduğu birtakım hükümlerle yürütme veya İdarenin güçlendirilmesi doğrultusunda çaba gösterdiği belirtilmişti. Bu hükümlerden ilki, Anayasanın 8. maddesidir. 1961 Anayasası'nın 6. maddesinde yürütme yalnızca "görev" olarak tanımlanırken 1982 Anayasası'nın 8. maddesinde "yetki ve görev" olarak tanımlanmıştır. Yürütmenin "yetki ve görev" olarak tanımlanması, onun güçlendirilmesi anlamını taşıyacağı ve bu durum tekelci kapitalizmin isteri olması karşın kanımızca dürüst davranılmayarak farklı bir gerekçeyle bu olguya hukuksal bir destek sağlanmaya çalışılmıştır. Gerçekten de 1982 Anayasası'nın 8. maddesinin Milli Güvenlik Konseyince de benimsenen gerekçesinde şu görüşler savunulmuştur: "1961 Anayasası düzenlenirken, Türkiye'mizde fert, hak ve özgürlükleri için tehlikelerin devamlı surette yürütme kuvvetinden geldiği gözlemlenmiştir. Esasen modern çağlarda 1215 Magna Carta'sından beri ferdin devlet başkanının sultanından kurtulup özgür olabilmek için yaptığı mücadelede hedef daima yürütme kuvveti olmuştur. Fert, yürütme kuvvetinin yetkilerini, birer birer kopararak, onu mümkün olduğu ölçüde yetkisiz kılmak istemiştir. Bundan dolayı da bütün hukuk düzeni, Devlet Başkanına ve yürütme kuvvetine karşı bir mücadele şeklinde gelişmiştir. 1961 Anayasası, bu felsefeye sadık kalarak yürütmeyi devletin yönetiminde, bütün faaliyetlerinde, yasama kuvvetine bağlı, yasama tabi bir kuvvet olarak düzenlemiş idi. Hâlbuki modern hayatta yürütme kuvveti devletin beyni, hareket gücünün kaynaklandığı motorudur. Bundan dolayıdır ki 1961 ila 1989 arasındaki devrede karar almak kudretinden yoksun hükümetler görülmüştür. İşte bu duruma son vermek için yürütme yasamaya tabi bir organ olmaktan çıkarılmış, her iki kuvvetin Devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik ve denklik içinde işbirliği yapmalarını öngören parlamenter hükümet sistemi bütün gerekleriyle uygulanmaya konulmuştur. Bu nedenle, yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi bir görev olmaktan

¹¹¹ Nak. E. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, İkinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1988, s. 49 ve dn. 1.

çıkarılmış, yürütme gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak düzenlenmiştir."¹¹²

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'nın 8. maddesinin gerekçesinde; çağcıl yaşamda yürütme erkinin, devletin beyni ve hareket gücünün kaynaklandığı motoru olduğu belirtilmektedir. Hâlbuki çağcıl yaşamda yürütme erki, devletin beyni ve hareket gücünün kaynaklandığı motor niteliğini taşımamakta, bu niteliği "yasama erki" taşımaktadır. Bu gerçeğe rağmen gerekçede yer alan bu hükümler en hafif tabirle gerçeği saptırmaktır. Dürüst bir şekilde davranıldığıнын söylenebilmesi için 8. maddesinin gerekçesinde; günümüzde tekeller kapitalizm veya emperyalizm aşamasında bulunduğu ve bu aşamanın gereği olarak yürütmenin güçlendirildiğinden bahsedilmesi gerekirdi.

1982 Anayasası'nın 8. maddesinin gerekçesinde dürüst davranılmadığı gibi anayasa yapım tekniği bakımından da başarılı bir şekilde hareket edilememiş, yürütmenin güçlendirilmesi ereğine ulaşamamıştır. Zira Teziç ve Özbudun'un belirttiği üzere 8. maddenin gerekçesindeki ifadelerle rağmen yürütme "özerk" bir düzenleme gücü olarak düzenlenememiş, o, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da yine yasamaya bağımlı kılınmıştır. Bir kere Anayasa'nın 13. maddesi gereği temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması kanun ile yapılabilir. Yasal bir düzenleme mevcut olmaksızın yürütme ve idare bir hak ve özgürlüğü ilk elden düzenleyici işlemlerle sınırlayamaz. Öte yandan Anayasa'nın 91. maddesinin 1. fıkrası gereği temel hak ve özgürlükler kanun hükmünde kararname ile düzenlenemeyeceğine göre bundan daha alt basamakta yer alan idari düzenleyici işlemlerle söz konusu düzenlemenin yapılması hukuken olanaklı da görülmemektedir.¹¹³

Öte yandan 1982 Anayasası'nın 8. maddesinde, yürütmenin; Anayasaya ve kanunlara uygun olarak yapılacağı ve yerine getirileceği ifade edilmektedir. Bu kural, Teziç'in isabetli olarak belirttiği üzere, 1961 Anayasası'nın 6. maddesinde belirtilen yürütmenin kanunlar çerçevesinde yerine getirilmesinden daha kısıtlayıcı bir nitelik taşı-

¹¹² Bkz. M. Şakar, 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, Beta Yayınları, İstanbul 1989, s. 9.

¹¹³ A. Teziç, Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul 1986, s. 12-13, Özbudun, s. 150.

maktadır. Çünkü yürütmenin yapacağı düzenlemelerin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yapılması, aykırı olmayarak düzenlenmesine oranla daha bağımlı bir nitelik taşımaktadır. Buna karşılık, 1961 Anayasası'na göre yürütmenin düzenleyici işlemler yapması "kanunlar çerçevesinde" daha serbest bir biçimde kullanılabilir bir nitelik taşımaktadır. Yine 1982 Anayasası'nın 115. maddesinde öngörülen tüzükler ve 124. maddesinde öngörülen yönetmelikler ancak "kanunlara aykırı olmamak" koşulu ile çıkarılabilirler. Bu bakımdan "kanunlara uygun olarak" kullanılması gereken yürütme yetkisi ve görevi bağımlı ve "türev" (derivé) bir yetki olup özerk düzenleme yetkisini içermektedir. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, yasama organının yürütmeye yetki verdiği konularda yapılan düzenlemeler, sonradan çıkarılacak bir kanunla değiştirilebileceği gibi bunlar hükümsüz de kılınabilir. Bu durum da 1982 Anayasası'na göre yürütmenin özerk bir düzenleme alanının bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.¹¹⁴

1982 Anayasası'nın 8. maddesine göre yürütmenin aynı zamanda yetki olarak düzenlenmesi, onun özerk düzenlemeye sahip olması değil, fakat doğrudan Anayasadan kaynaklanan bazı yetkileri olması ile açıklanabilmektedir. Gerçekten de 1982 Anayasası'nda öngörülen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak artık fonksiyonel açıdan düzenleyici işlem olmaktan çıkmış, yetki kanununa dayanarak, bakanlar kurulu, daha önce kanunla düzenlenmemiş konularda asli, yani ilk elden düzenleme yapabilme olanağına kavuşturulmuştur. Öte yandan 1982 Anayasası'nın 121. ve 122. maddelerine göre olağanüstü dönemlerde çıkarılan kanun hükmünde kararnameler (olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri) doğrudan anayasadan kaynaklanmakta "halin gerekli kıldığı konularda" yürütmenin bir kanuna hatta Anayasaya bağılı olmaksızın tamamen serbest takdiri düzenlemesini içermektedir.¹¹⁵ Eğer yürütme bir yetki olarak değil sadece bir görev olarak nitelendirilmiş olsaydı bu kararnamelerin hukuki niteliğini Anayasanın genel dizgesi içerisinde açıklamak hayli güçleşirdi.¹¹⁶ Aynı şekilde Anayasa'nın 107. maddesine göre Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluş, teşkilat ve çalışma esasları ile personel atama iş-

¹¹⁴ Teziç, s. 13.

¹¹⁵ Teziç, s. 13, Özbudun, s. 149-151.

¹¹⁶ Özbudun, s. 150.

lemlerinin doğrudan doğruya “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” ile düzenlenebilmesi de yürütmenin Anayasadan kaynaklanan düzenleme yetkisinin bir başka örneğini oluşturmaktadır. Anayasadan kaynaklanan bu iki ayrıksı durum dışında, 1982 Anayasası’nın yasama ve yürütme fonksiyonlarının ayrılığı konusunda kabul ettiği formül, 1924 ve 1961 Anayasalarındaki kanunun üstünlüğüne dayanan dizgeyi temelinde değiştirilmemiştir.¹¹⁷

12 Eylül Cuntasının yürütmenin güçlendirilmesi doğrultusunda bir başka çabası; Anayasanın 38. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında düzenlenen “suç ve cezada kanunilik ilkesi” (nullum crimen nulla poena sine lege) bakımından idare lehine yetki tanıma çabası oluşturmaktadır. Gerçekten de Anayasa’nın 38. maddesinin 1. fıkrasında; kimseye işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği ifade edilmiş, 3. fıkrasında ise ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirlerinin ancak kanunla konulacağı belirtilmiştir. Bu fıkra hükümlerinden cuntanın suç ve cezada kanunilik ilkesini katıksız bir biçimde benimsediği sonucu çıkarılabilir. Ancak durum sanıldığı gibi değildir. Zira cunta “cezada kanunilik ilkesi”ni benimsemiş olmasına karşın “suçta kanunilik ilkesi”ni benimsememiştir. Gerçekten de Anayasa’nın 38. maddesinin 1. fıkrasının Konseyce de benimsenen gerekçesinde; kanunun suç olarak öngörmediği ve ceza koymadığı bir fiil sebebiyle kimsenin cezalandıramayacağı, ancak bu hükmün kanun koyucunun “açık suç hükmü” koymasına, yani “fiili” bildirmeden suç konusunu belirtmesine engel olmayacağı, örneğin, Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkındaki Kanun’un yaptığı gibi bu gibi hallerde ne yasama yetkisinin devredilmiş ne de “kanunsuz suç olmaz” ilkesinin ihlal edildiği belirtilmiştir.¹¹⁸

12 Eylül Cuntasının benimsediği bu gerekçeye katılabilmek bize olanaksız gelmektedir. Zira insanlığın uzun savaşımın sonucu kazanmış olduğu ve ceza hukukunun temel esası niteliğine kavuşan “suç ve cezada kanunilik” ilkesi hiçbir şekilde birbirinden ayrılamaz. Daha açık bir deyişle söz konusu ilke “suçta kanunilik ilkesi” ve “cezada ka-

¹¹⁷ Özbudun, s. 151.

¹¹⁸ Şakar, s. 50-51.

nunilik ilkesi" şeklinde iki alt ilkeye bölünemez. Zira "suç" ve "ceza" arasında "bütünleyici parça" (mütemmim cüz) ilişkisi bulunduğundan birisinde kanunilik ilkesinin benimsenmemesi diğesinde de kanunilik ilkesinin benimsenmediği anlamına gelir.¹¹⁹

Görüldüğü üzere cunta, tekelci kapitalizmi tatmin edebilmek doğrultusunda insanlığın ve ceza hukukunun uzun savaşım sonucunda kazandığı suç ve cezada kanunilik ilkesine yine dürüst olmayan bir gerekçeyle açık bir savaş açmıştır. Ancak bereket versin ki söz konusu gerekçe Anayasa metnine yansıtılmadığından ve Anayasanın yorumunda temel hareket veya başlangıç noktasını "metin" oluşturduğundan Anayasa gereği suç ve cezada kanunilik ilkesi katı bir şekilde geçerlidir. Cuntanın, kişi hak ve özgürlükleri bakımından yaşamsal bir önem taşıyan suç ve cezada kanunilik ilkesini aşındırma çabaları "başarısız" (akim) kalmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada görüldüğü üzere Marksistler kapitalist düzend veya klasik anlamda yapılan idare hukuku tanımlarını kabul etmedikleri gibi bu tanım içerisinde geçen "devlet", "hukuk", "kamu hukuku" kavramlarına da farklı ve özgün bir anlam yüklemektedirler. Marksistlerin bu tutumunun idare hukuku "değerler dizisini" (paradigmasını) değiştirdiği ve söz konusu hukukun daha iyi anlaşılmasına hizmet ettiği açıktır. Gerçekten de idarenin davranış tarzının altında yatan çıkarlar bilinmeden idare hukukunun iyi bir şekilde anlaşılması olanaksız olmakta ve bu çıkarlara yalnızca Marksistler dikkat çekmektedir.

Öte yandan Marksistler kapitalist düzeninin özellikle tekelci kapitalist düzenin güçlü bir yürütme erki isteyeceği görüşünü savunmaktadır. Marksistlerin bu görüşü çıplak bir gerçeklik olarak kendisini gösterdiği gibi Marksist olmayan bazı yazarlar tarafından da büyük oranda paylaşılmaktadır.

Örneğin Marksist olmayan Duverger, kapitalist düzenin bazı aşamalarında güçlü bir yürütme eğiliminin bulunacağını savlamaktadır.

¹¹⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. H. Dursun, İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 495 vd.

Duverger, kapitalist düzenin üç aşamasının birbirinden ayrılması gerektiği fikrini taşımaktadır. Yazar, kapitalizmin ilk aşamasında halkın harap, bitkin, yoksul örgütsüz, güçsüz ve zavallı olduğunu, bu yüzden ihtilal tehlikesinin büyük olmadığını, bu aşamada kapitalist düzeninin tam anlamıyla zayıf bir yürütme isteyeceğini ifade etmektedir. Yazar, kapitalizmin ikinci aşamasında proletaryanın baskılanmasının ve mutsuzluğunun her tarafı saracağını ve onun devingen olacağını, bu aşamada kapitalist düzen yandaşlarının devrim korkusuna kapılacaklarını, onların, proletaryanın hareketini bastırarak güçlü bir güvenliğe ve dolayısıyla kuvvetli icraya olan taleplerinin gündeme geleceğini savunmaktadır. Yazar, Louis Bonaparte ve Hitler gibi diktatörlerin sahneye çıkmasına da bu olgunun yol açtığını belirtmektedir. Yazar, kapitalizmin son aşamasında ise genel yaşam seviyesinin yükselmesi nedeniyle söz konusu düzene karşı devrim korkusunun aşamalı olarak kaybolacağını, kapitalist düzene karşı intikam ve direnme duygularının azalacağını, bu durumun ise icra organına karşı güvensizlik duygusunu tekrar canlandıracağını savunmaktadır.¹²⁰

Görüldüğü üzere Duverger, kapitalist düzenin ikinci aşamasında proletaryanın baskıcı bir yönetim altında huzursuz ve mutsuzluğunun her tarafı saracağını, bu yüzden kapitalist düzen yandaşlarının ihtilal korkusuna kapılarak güçlü bir yürütme isteyeceklerini belirtmektedir. Duverger'in bu görüşü 12 Eylül Anayasası özelinde yansımaları bulmuştur. Gerçekten de 12 Eylül Cuntası, kanımızca, Duverger'in kapitalizmin ikinci aşamasında geçerli olan koşulların bulunduğu gerekçesiyle güçlü bir yürütmenin oluşturulabilmesi için elinden gelen tüm çabayı göstermiş ve Anayasayı baskıcı ve ayrıcalıklı hükümlerle donatmıştır.

Bununla birlikte Duverger'in kapitalizmin son aşamasında icra organına karşı güvensizliğin bulunacağı ve bu aşamada zayıf bir yürütmenin örgütlenileceğini ima eden görüşü tam olarak doğru değildir. Gerçekten de küresel ölçekte kapitalizmin son aşamasında, kısacası emperyalizm aşamasında bulunulmasına ve halkın refah seviyesinde önemli ilerlemeler görülmesine karşın 11 Eylül 2001 tarihinde Birleşik Devletlerde İkiz Kulelere yapılan saldırılardan sonra özelde

¹²⁰ Duverger, s. 18.

güvenlik güçlerine, genelde yürütmeye tanınan aşırı yetkilerle icra organı aşırı bir şekilde güçlendirilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya ve Almanya gibi Batı Avrupa ülkelerinde adeta hukuk devletinin sonuna gelinmiştir.¹²¹

Kapitalizmin son aşaması veya emperyalizmin son aşamasının yürütmenin güçlendirilmesi bağlamında bir başka eğilimi “kişiselleştirilmiş başkanlık dizgesi” dir. Gerçekten de Poulantzas’ın belirttiği üzere, gücün, yürütmenin en yüksek şefinde kişiselleştirilmesi, yazarın adlandırmasıyla kişiselleştirilmiş başkanlık sistemi eğilimi, ancak emperyalizm olgusu dikkate alınarak açıklanabilir. Yazar, bir dolu anayasa hukuku çözümlemelere karşın, söz konusu çözümlmelerin, iktidarın Bonapartistleştirilmesini, daha açık bir deyişle, yürütme/ idareye erki aleyhine iktidarın gerçek anlamda tek bir kişi tarafından kullanılmasını açıklayamayacağını ifade etmektedir. Yazar, anayasal metinler, kimi zaman, yürütme erkinin başındaki kişiye “aşırı yetkiler” (exorbitant powers) tanısa bile, kişisel başkanlık sisteminde başkana tanınan despotik ve yalıtılmış yetkilerin tümünü öngöremeyeceğini, anayasal metinde bulunmasa bile başkanın söz konusu yetkileri kullanacağını belirtmektedir. Yazar, kişiselleştirilmiş başkanlık sisteminin, iktidarın çeşitli idari odak ve kanallarının tek bir noktada yoğunlaştırılmasından çok, bunların iktidarın tepesine doğru yöneltilmesi biçiminde işlediğini ve bunun idari düzeneğin çağdaş siyasi rolüne uygun düştüğünü ifade etmektedir. Poulantzas, kişiselleştirilmiş başkanlık sistemiyle yürütme erkinin en yüksek yöneticisinin, geçmişte olduğundan daha çok, siyasi-idari düzeneğin bir güvencesi konumuna geleceğini, bu konumun ona “mümtaz” (preeminent) bir yer biçeceğini savlamaktadır.¹²²

Mevcut durumda Türkiye’de geçilmeye çalışılan “partili Cumhurbaşkanlığı” veya “kişiselleştirilmiş başkanlık sistemi” şeklindeki başkanlık sisteminin arka planı ancak Poulantzas’ın görüşleri dikkate

¹²¹ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. J-C. Paye, Hukuk Devletinin Sonu Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele [Fransızca orijinalinden “La fin de l’État de droit, La lutte antiterroriste de l’état d’exception a la dictature, La Dispute/ SNEDIT, 2004” den Çeviren; G. Demet Lüküslü], İmge Yayınevi, Ankara 2009.

¹²² Poulantzas, s. 228.

alınarak çözümlenebilir. Gerçekten de Anayasa'nın 101. maddesinde 2007 tarihinde yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmesi esası benimsenmesine ve böylelikle "başkanlı parlamenter sistem" rejimine geçilmesine karşın kamuoyunda sık sık "başkanlık sistemi"ne geçilmesi tartışması yapılmaktadır. Hâlbuki Cumhurbaşkanının halkoyuyla seçildiği her durumda başkanlık sistemi bulunmaktadır. Bu çerçevede 2007 yılında Türkiye, parlamenter sistemden başkanlı parlamenter sisteme geçmiştir. Türkiye'de yapılan başkanlık sistemi tartışmalarında her ne kadar Cumhurbaşkanının (Başkanın) yetkilerinin az olduğu ileri sürülmekteyse de bunu doğru olarak kabul edemeyiz. Zira Max Weber'in belirttiği gibi halk tarafından seçilen başkan, parlamento tarafından seçilen başkana nazaran olağanüstü güçlü bir yetki taşımakta, bir başka deyişle, halkoyuyla seçilen başkanın yetkisi "halkoyu" faktörü nedeniyle oldukça güçlenmektedir.¹²³ Bu çerçevede, 10 Ağustos 2014 tarihinde halkoyuyla Cumhurbaşkanı seçilen R. Tayyip Erdoğan, Parlamento tarafından seçilen önceki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e göre "halkoylaması" faktörü nedeniyle daha fazla yetkiye sahiptir. Ancak kanımızca Türkiye'de yapılan başkanlık sistemi tartışmalarında amaç başkana geniş yetkiler tanıyan bir başkanlık sistemine geçmek değildir. Gerçek amaç, R. Tayyip Erdoğan'ın şahsını dikkate alarak "kişiselleştirilmiş başkanlık sistemi"ne geçmektir. Bu sistemle iktidarın çeşitli idari odak ve kanallarını tek bir noktada, somut deyişle, Erdoğan'da yoğunlaştırmadan ziyade, bunları iktidarın tepesini oluşturan Erdoğan'a doğru yöneltilmesi hedeflenmektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Türkiye kapitalizm sarmalına yakalanarak yürütmenin güçlendirilmesi doğrultusunda hareket etmekte ve bu bağlamda kişiselleştirilmiş bir başkanlık sistemine geçmeye çalışmaktadır. Bu olgunun Türkiye'yi istikrara kavuşturması ve ülkenin az gelişmiş sarmalarından kurtulabilmesi olası değildir. Ülkenin bu sarmaldan kurtulabilmesi için az gelişmişliğe yol açan her bir olgu temelinde köklü önlemler alınması gerekir.

¹²³ M. Weber, *Gesammelte Politische Schriften*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1958, s. 457.

Bir kere ülkenin yürütmenin güçlendirilmesi doğrultusunda hareket etmekten ve bu bağlamda kişiselleştirilmiş bir başkanlık sistemine geçmeye çalışmaktan uzaklaşması uygun olacaktır. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere 12 Eylül Cuntası Anayasaya koyduğu hükümlerle yürütmeyi güçlendirmek için önemli çaba göstermiş, ancak bu çabasında kısmen başarılı olmuştur. Cuntanın söz konusu çabasında başarılı olduğu, temel hak ve özgürlükler bakımından oldukça tehlikeli olan, sıkıyönetim ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelelerinin kaldırılması gerekir. Gerçekten de Anayasanın 121 ve 122. maddelerine dayalı olarak yeki kanununa dayanmadan, konu sınırlamasına tabi olmadığı için temel hak ve özgürlükler, kişi hak ve ödevleri ile siyasi hak ve ödevlerin düzenlenebildiği ve Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabi olmayan bu kararnameleler kişi hak ve özgürlükleri açısından oldukça tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Bu yüzden söz konusu kararnamelelerin Anayasadan atılması yerinde olacaktır.

Yürütmenin güçlendirilmesi çabalarından vazgeçilmesi gerektiği gibi başkana geniş yetkiler tanıyan Fransız veya ABD tipi başkanlık sistemine de geçilmemesi gerekir. Türkiye’de bu tip bir başkanlık sistemine geçilmesi, sistemin kolaylıkla kişiselleşmesine ve bu bağlamda “kişisel başkanlık sistemi”ne geçilmesine yol açabilir. Başkanlık sistemine geçilmesi durumunda, ülkede demokrasi gerekli ve yeterli ölçüde özümsemediği, baskıcı ve hoşgörüsüz bir kültür yaygın olduğu için Türkiye’nin otoriter bir rejime sürüklenmesi riski bulunur. Bu riskin belirli bir kişi veya kişilerle ilgisi yoktur, kim başkan seçilirse seçilsin bu risk bulunmaktadır. Zira ülkede demokrasinin içselleştirilmesi, bağınaz ve baskıcı bir kültür, kolaylıkla otoriter bir rejime kayma tehlikesini doğurabilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin yürütme/idarenin güçlendirilmesi çabalarından ve bu bağlamda oldukça sakıncalı olan¹²⁴ başkanlık sistemine geçmekten vazgeçmesi uygun olur. Bu yapılmadığı takdirde ülkenin otoriter bir rejime kayabileceği ve çağdaş uygarlık seviyesinin bırakınız üstüne çıkılmasını, o seviyeye ulaşılmasının bile ham bir hayal olabileceği zihinden uzak tutulmamalıdır.

¹²⁴ Başkanlık sisteminin sakıncaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Dursun, Süper Başkanlık Ya Da Başkancı Parlamenter Örnekleri ve Çıkarılacak Dersler, TBB Dergisi, Sayı 67, 2006, s. 278-283.

Kaynakça

- Arsal S.M., Hukuk Felsefesi Tarihi, Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayını No. 15, İstanbul 1945.
- Arzumanyan A., Dünya Kapitalizminin Bugünkü Buhranı (A. Arzumanyan'ın Krizis mirovogo kapitalizma na sovremennom etape adlı eserinin Fransızcaya çevrilmiş olan üç bölümünü çeviren; Orhan Suda), Sol Yayınları, Ankara 1966.
- Chapus R., Droit administratif général Tome 1, 15^e Edition^{Montchrestien, Paris 2001.}
- Cohen R., Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme in Erken Devlet (Kuramlar veriler Yorumlar) Çeviren Alâeddin Şenel, Derleyenler Henri J.M. Claessen ve Peter Skalnik, İmge Kitabevi, Ankara 1993.
- Çeçen A., Adalet Kavramı, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.
- Dursun H., İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.
- Dursun H., Süper Başkanlık Ya Da Başkancı Parlamenter Örnekleri ve Çıkartılacak Dersler, *TBB Dergisi*, Sayı 67, 2006.
- Duverger M., La VI^e République et le Régime Présidentiel, Librairie Artème Fayard, Paris 1961.
- Edis S., Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, İkinci Bası, AÜHFY No. 473, Ankara 1983.
- Engels F., Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni [(Almanca orijinali; Der Ursprung der Familie des Privateigentums und des Staats, 1884) Fransızca'sından (L'origine de la famille, de la propriété et de l'état, Editions Sociales, Paris 1969) Türkçeye çeviren Kenan Somer] Sol Yayınları, Ankara 2005.
- Engels F., Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu [(Almanca orijinali, Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, 1888) Fransızcasından (Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique Allemande, Editions Sociales, Paris 1968) Türkçeye çeviren Sevim Belli], Sol Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 2011.
- Engels F., Anti-Dühring Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor [Almanca orijinali; Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft, Anti-Dühring, 1878 adlı yapıtını Fransızcasından (Anti-Dühring, M.E.Dühring bouleverse la science, Editions Sociales, Paris 1973) Türkçeye çeviren; Kenan Somer], Sol Yayınları, Dördüncü Baskı Ankara 2003.
- Engels F., F. Engels'ten Berlin'deki Conrad Schmidt'e in Marx K. Engels F. Seçme Yazışmalar 2 1870-1895. [İngilizce'sinden (Selected Correspondence, Progress Publishers, Moscow, 1975) Türkçeye çeviren; Yurdakul Fincancı], Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1996.

- Engels F., Hukukçular Sosyalizmi in Marx ve Engels F. Din Üzerine (Karl Marx ve Friedrich Engels'in din konusundaki yazılarından derlenen Sur La religion, Editions Sociales, Paris 1968 adlı yapıtımdan Türkçeye çeviren Kaya Güvenç), Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara 2002.
- Foillard P., Droit administratif, 13^e édition, éditions Paradigme, Orléans 2008-2009.
- Günday M., İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, 9. Bası, Ankara 2004.
- Huberman L., Sosyalizmin Alfabesi (The ABC of Socialism Introduction to Socialism, Modern Reader Paperbacks, New York 1968 adlı yapıtımdan Türkçeye çeviren Alaattin Bilgi), Yirmiikinci Baskı, Ankara 2014.
- Kaboğlu İ.Ö., Özgürlükler Hukuku, Genişletilmiş 4. Baskı, AFA Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Karahanogulları O. Marksizm ve Hukuk, AÜSBFD, C. 57, S. 2, 2002.
- Lenin V.İ., Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması [V.İ.Lenin'in İmperyalizm kak noveşy etap kapitalizma, (1916) adlı yapıtımdı Fransızcasımdan (L'Imperialisme, stade suprême du capitalisme, Editions Sociales, Paris 1962) Çeviren; Cemal Süreya], Sol Yayınları, Onüçüncü Baskı, Ankara 2013.
- Marx K., The Trial of the Rhenish District Committee of Democrats, s. 5-6. (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1849/02/25.htm>, Erişim Tarihi, 15.2.2016).
- Marx K., Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı [Karl Marx'ın Zur Kritik der Politischen Ökonomie (1859) adlı yapıtımdı Fransızcasımdan (Contiribution à la critique de l'économie politique, Editions Sociales, Paris 1957) çeviren; Sevim Belli], Sol Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara 2005.
- Marx K., Fransa'da İç Savaş [(İngilizce orijinali, The Civil War in France, 1871), Fransızcasımdan (la guerre civile en France, Editions Sociales, Paris 1975) çeviren Kennan Somer], Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2012.
- Marx K., Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i [K. Marx'ın Der achtzehnte Brumaire des Loıs Bonaparte (1852) adlı yapıtımdı Fransızcasımdan (Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte, Editions Sociales, Paris 1969) Türkçeye çeviren; Sevim Belli] Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2007.
- Marx K., Kapital Birinci Cilt [Almanca Orijinali; Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie, Band 1, 1867]. İngilizce'sinden (Capital, A Critical Analysis of Capitalist Production, Volume 1, Lawrance and Wishart, London, 1971) Türkçeye çeviren, Alaattin Bilgi], Sekizinci Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2007.
- Marx K. ve Engels F., Kutsal Aile Ya Da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı [Karl Marx ve Friedrich Engels'in Die heilige Familie, oder, Kritik der kritischen Kritik, Gegen Bruno Bauer und Konsorten (1845) adlı yapıtımdı, Fransızcasımdan (La sainte famille, ou critique de la critique critique, Contre

- Bruno Bauer et consorts, Editions sociales, Paris 1969) çeviren; Kenan Somer], Dördüncü Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2009.
- Marx K. ve Engels F., Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi [Fransızcasından (Marx-Engels, Critique des programmes de Gotha et d'Erfurt, Editions Sociales, Paris 1966) Türkçeye çeviren; Barışta Erdost], Sol Yayınları, Dördüncü Baskı, Ankara 2002.
- Marx K. ve Engels F., Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri [K. Marx ve F. Engels'in Manifest der Kommunistischen Partei (1848) adlı yapıtını İngilizcesinden (Manifesto of the Communist Party, 1888) ve Engels'in (Principles of Communism, 1847) adlı yapıtını Türkçeye çeviren; Muzaffer Erdost], Sol Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara 2005.
- Marx K. ve Engels F., Alman İdeolojisi (Feuerbach) [Marx ve Engels'in Die deutsche Ideologie (1845-1846 [1932] adlı yapıtının Feuerbach başlıklı birinci kısmını Fransızcasından "L'Idéologie allemande, Editions Sociales, Paris, 1975"den çeviren; Sevim Belli], Beşinci Baskı, Sol Yayınları, Ankara 2004.
- Marx K. ve Engels F., Seçme Yazışmalar 2, 1870-1895, (Çeviren; Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara 1996.
- Özbudun E., Türk Anayasa Hukuku, İkinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1988.
- Özyörük M., İdare Hukuku Ders Notları, Ankara, 1972-1973.
- Parsons T., Social Classes and Class Conflict in the Light of Recent Sociological Theory in Sociological Perspectives, Editörler Kenneth Thompson and Jeremy Tunstall, The Open University, Penguin Books 1971.
- Paşukanis B. E., Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm [(Rusça orijinali, Obshchaia teoriia prava i Marksizm: Opyt kritiki osnovnykh iuridicheskikh poniatii, 1924) Fransızcasından (La Théorie du Droit et le Marxisme, 1926)'dan çeviren; Onur Karahanoğulları], Birikim Yayınları, İstanbul 2002.
- Paye J-C., Hukuk Devletin Sonu Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele [Fransızca orijinalinden "La fin de l'État de droit, La lutte antiterroriste de l'état d'exception a la dictature, La Dispute/SNEDIT, 2004"den Çeviren; G. Demet Lüküslü], İmge Yayınevi, Ankara 2009.
- Poulantzas N., State, Power, Socialism [Orijinali, L'Etat, Le Pouvoir, Le Socialisme, Presses Universitaires de France 1978'den İngilizceye çeviren; Patrick Camiller], Verso Yayınları, London, Newyork 2000.
- Reiman J., The Rich Get Richer and the Poor Get Prison Ideology, Class and Criminal Justice, Third Edition, Macmillan Publishing Company, New York 1990.
- Rousseau J.J., İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kökeni [Fransızca orijinalinden (Discours sur l'origine et les fondemets de l'inégalité parmi les hommes, 1754) Çeviren Aziz Yardımlı], İdea Yayınları, İstanbul 2011.

Skalnik P., Bir Süreç Olarak Erken Devlet in Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar) Çeviren Alâeddin Şenel, Derleyenler Henri J.M. Claessen ve Peter Skalnik, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Smith A., Milletlerin Zenginliği (Özgün Adı The Wealth of Nations'dan çeviren; Hal-dun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

Sönmez M. Kırk Haramiler Türkiye'de Holdingler, 3. Baskı, Özlem Yayınevi, İstanbul 1988.

Şakar M., 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar, Beta Yayınları, İstanbul 1989.

Teziç A., Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul 1986.

Weber M., Gesammelte Politische Schriften, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1958.